

K 15.117
3

თ. ილია ჭავჭავაძე

ბიოგრაფიული და კრიტიკული ეტიუდი

წერილი ზარეული

მეგახლავარისა

(მამზადებულია 21 მაისისათვის, როდესაც ქ. ოველობას უნდა გადაეხანა
ნა თ. ი. ჭავჭავაძის ორმოცის წლის მოღვაწეობის იუბილეი)

ფასი 20 კპ.

თბილისი
სტამბა „ენობის ფურცლისა“ (გუნიასი)
1898

თ. ილია ჭავჭავაძე

ბიოგრაფიული და კრიტიკული ეტიუდი

წერილი პირველი

მეზანობა

საგ-2000
მეცნიერებათა
აკადემია

ჩ 15.117
3

(დამზადებულია 24 მაისისათვის, როდესაც ქართველობას უნდა გადაეხადნა თ. ი. ჭავჭავაძის ორმოცის წლის მოღვაწეობის იუბილეი)

თბილისი

სტამბა «ენობის ფურცლისა» (ვ. გუნიასი)

1898

48 გვ. (20 x 13) 201

1. ჭავჭავაძე, ილია გრიგოლის ძე.
2. ქართული ლიტერატურის ისტორიის
წიგნაკი.

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 28 Мая 1898 г.

წინასიტყვაობა

სრული და სრული ბიოგრაფია თ. ილია ჭავჭავაძისა და კრიტიკული განხილვა მისთა თხზულებათა, ისეთი, როგორც შეეფერება დიდებულს მისს სახელს, მომავლის საქმეა. ეხლა-კი, როდესაც არა გვაქვს გამოცემული „სრული კრებულიც“-კი მისთა თხზულებათა, როდესაც ჩვენს ლიტერატურაში არა მოიპოვება-რა შესახები მისის ბიოგრაფიისა, ეს საქმე ყოვლად შეუძლებელია. დღეს შესაძლებელია მხოლოდ ოდნავ აღნიშვნა ზოგიერთ ფაქტებისა პოეტის ცხოვრებიდგან და გაკვრით, გზა-და-გზა, აღნიშვნა იმ დიდის ღვაწლისა, რომელიც ჭავჭავაძის პოეტურმა და პუბლიცისტურმა ნიჭმა გაუწია ქართველობას.

დღეს ქართველობა, მადლიერი თავისის საუკეთესო შვილისა და მისის ორმოცის წლის ღვაწლისა, დიდის ზემოთ და ამბით ემზადება იღღესასწაულოს მისი იუბილეი. ჩვენ ვეცდებით, მივცეთ ანგარიში მკითხველ საზოგადოებას მასში, თუ რითი დაიმსახურა თ. ი. ჭავჭავაძემ ერის სიყვარული და თავანისცემა, რამ გახადა ის პირველ ქართველად, თვალ-საჩინო მამულის შვილად, რამ დაუდგა მას საუკუნო და ხელთ-უქნელი ძეგლი ქართველთა გულში. თუ ეს ჩვენ ოდნავ მაინც მოვახერხეთ, ჩვენი გულის წადილი დაკმაყოფილებულ იქნება.

თ. ილია ჭავჭავაძის მშობლები.

სახელოვანი ჩვენი პოეტი და პუბლიცისტი თ. ილია ჭავჭავაძე დაიბადა სოფ. ყვარელში, თელავის მაზრაში, 1836 წელს 27 ოქტომბერს. მამა მისი იყო კარგი შეძლების თავადიშვილი გრიგოლ პაატას-ძე ჭავჭავაძე. დედა ქალაქელი ქალი ბებურიშვილის გვარისა, სახელად მაგდან. გრიგოლ ჭავჭავაძე მთელს კახეთში ცნობილი იყო, როგორც ენა-მახვილი და სიტყვა-მოსწრებული კაცი. თავის დროზედ ზომიერი ხუმრობა უყვარდა. ერთხელ, თურმე, ქალაქში იყო თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძის სახლობაში. იქვე მივიდა, ხამად ქალაქში ჩამოსული, ერთი კახელი თავადიშვილი. კარებში გრიგოლი შეეგება. მოსული, რა დაინახა მდიდრული მართულობა და გასპეტაკებული იატაკი, ცოტათი შეკრთა. ამ დროს გრიგოლმაც მიასწრო:

— რას შვრები, კაცო, ემაგრე-კი არ წაეყუდო; უნდა წაღები დაიხადო და ისე შეხვიდე პირველადო; ლაქია დაგიწმედავს წაღებს და ხალაში მოგართმევსო. გულ-უბრყვილო თავადმა დაიჯერა. ვიდრე ის წაღებს დაიხდიდა, გრიგოლმა შეატყობინა ეს გარემოება დიასახლისს. გამოცვივდნენ ქალები და იხილეს გამოქიმული ფეხშველა სტუმარი. რასაკვრელია, სიცილსა და ხარხარს ბოლო არ ექნებოდა.

ძალიან უყვარდა გრიგოლს ოხუნჯობა ერთს თავადიშვილზედ, რომელსაც მეტ-სახელად „კუდა“ ერქვა. კუდა

რო გრიგოლს დაინახავდა, დაემალებოდა ხოლმე, ^{ან შეხებებოდა}
 წებოდა: „მამა ნუ წაგიწყმდება, გრიგოლ, თავი დამანებეო“. ^{ან შეხებებოდა}
 ერთხელ ეს „კულა“ თ. ვორონცოვთან შევიდა რალაც სა-
 ქმისთვის. კარებში შევიდა თუ არა, სალდათმა მიაძახა:
 Куда? თავადი განრისხდა: დახედე იმ წყეულ გრიგოლს ეს
 სალდათებიც არ გაუბრიყვებიაო!

დღეა პოეტისა სამაგალითო ჭკვიანი ადამიანი იყო და კარ-
 გი მცოდნე ქართულის წერა-კითხვისა. ~~ოქტომბერი~~
~~ოქტომბერი~~ თ. გრიგოლსა და მაგდანს ეყოლათ ხუთი შვილი:
 კოტე, ნინა (აფხაზისა), ილია, ელისაბედ (საგინაშვილისა) და
 თეიმურაზ. კოტე სამხედრო სამსახურში იყო და ომში მო-
 კლეს, თეიმურაზი უნივერსიტეტში სწავლობდა და იქ გარ-
 დაიცვალა. ყველაზედ გამოჩენილ პირად პოეტის ოჯახში
 უნდა ჩაითვალოს მამიდა მისი, ერისთავის მეუღლე. ისა ბძა-
 ნდებოდა დიდი მწიგნობარი, დიდი განათლებული და ნაკი-
 თხი თავის დროის შესაფერად. ქართული წერა-კითხვაც და
 პირველი სიყვარულიც წიგნებისადმი მან ჩაუნერგა პატარა
 ილიკოს. მამამ ვაჟი შვილები სულ გიმნაზიაში დაზარდა.
 აქვე დაამთავრა კურსი ილია ჭავჭავაძემ და წავიდა შემდეგ
 პეტერბურგის უნივერსიტეტში იურიდიულ ფაკულტეტზედ.

II

ქართველობა და მისი ლიტერატურა თ. ილია ჭავჭავაძემდის.

Всякъ съетитя, лжетъ за двухъ

И всюду меркантильный духъ!

Пушкинь.

როსულს ლიტერატურაში შეგვხვედრია ჩვენ ასეთი
 ანეკდოტური, არა-დასაჯერებელი, მაგრამ ყურად-საღები და
 საინტერესო ამბავი. იყო ერთი კაცი, ნასწავლი, თავისებუ-

რად განათლებული, მხოლოდ დიდი მტერი კითხვისა, ლიტერატურისა, წიგნებასა. ერთხელ იგი დაესწრო თეატრში უკვდავის გრიბოედოვის კომედიის წარმოდგენას. ვაჟბატონი დიდად განაწყენებული დარჩა: „როგორ? დაგვცინიან, თუ რა არის ესა? „ვაი ჭკუისაგან“ რა წარმოსადგენი პიესაა? ეგ პიესა კი არა, კრებულია სახალხო ანდაზებისა, იგავებისა, მზა-მეტყველებისა!“ საწყალი და ვაგლახი კრიტიკოსი! აბა იმან რა იცოდა, რომ სწორედ იქ, სადაც ის ნაკლს ეძებდა გრიბოედოვის პიესაში, სწორედ იქ იყო მისი უალრესი ღირსება. გრიბოედოვის მახვილ-სიტყვაობა, მისი ოხუნჯობა, მისი მოსწრებული და სურათ-ხატიანი სიტყვა დიდი ხანია გადავიდა ცოცხალ ენის სალაროში, ერის კუთვნილება—საკუთრება გახდა.

ასეთსავე ჭკუის სიღარიბეს გამოიჩინეს ისიც, ვინც იტყვის, რომ აბა რა ყრია ამ სიტყვებშიო:

„ათასად გვარი დაფასდა,
ორი-ათასად ზრდილობა,
თუ კაცი თითონ არ ვარგა,
ცუდია, გვარი-შვილობა!“

ანუ:

„აუვაგებულა მდელო,
აუვაგებულა მთები,
მამულა სუვაგელა,
შენ რის-ღა ადუვაგები!“

საქმე ის არის, ვისთვის და რა დროს იწერებოდა ყოველივე ესე. ამიტომაც დღეს ანბანურ ჭეშმარიტებად არის აღიარებული ის გარემოება, რომ ყოველივე ლიტერატურული ნაწარმოები უნდა დაფასდეს შედარებით და შეფერებით იმ დროისა და ჟამისა, როდესაც იგი დაწერილია. თ. ილია ჭავჭავაძის მოღვაწეობის პირველ ხანას ჩვენ სრულიად ვერ

დავაფასებთ, თუ არ გავითვალისწინებთ იმ დროის ქართულ კანონებში
ლობა და მისი ლიტერატურა. ამასვე ითხოვენ კანონები.
ეგრედ წოდებულის ისტორიულის კრიტიკისა.

მე-XVIII საუკუნის მიწურულში მოისპო საქართველოს
პოლიტიკური არსებობა. ბრალს იმისას მხოლოდ გაუნათ-
ლებელი და შეუგნებელი კაცი დასდებს ერთს ვისმე, ვინც
უნდა იყოს იგი: მეფე ერეკლე, დედოფალი დარეჯანი, მო-
ლალატე და გამცემი რომელიმე პირი. მე-XII საუკუნიდან
მოკიდებული საქართველომ ერთი დღე მოსვენება არ იცის.
იგი დღე და ღამ იმის ფიქრშია, რომ აი ან დღეს, ან ხვალ
მოვა სპარსელი, ლეკი, ოსმალი, ამიკლებს, დამარბევს, და-
მატყვევებს, გამყიდისო. ამ უნებლურ გარემოცულ პირობებს
მოსდევდა აჩუქობა შინაობაშიაც: გაღარიბება, გალატა-
კება, ერთმანეთის დაზავება, უსამართლობა, უკანონობა. ამ
ბოძებზედ დამყარებული სოციალური შენობა უნდა დაფუ-
შულიყო და ასეც მოუვიდა. ერთს კაცს არ შეეძლო დამაგ-
რება რვა საუკუნის განმავლობაში სისტემატიურად შეძრულ-
წახდენილ შენობისა.

ასე იყო თუ ისე, საქართველო ძრიელ რუსეთის მფარ-
ველობის ქვეშ შევიდა და იწყო სრულიად ახალი ცხოვრე-
ბა. მისნი მამა-პაპურნი ზნე-ჩვეულებანი რუსეთის ზეგავლენის
ქვეშ იმტრევე-იმსხვრეოდნენ. ახალი დრო თავისის ახალის
მოთხოვნილებით ჯერ ვერ შეეთვისათ, ძველებური აღარა
ვარგოდა-რა. ასეთი ორწყალ-შუა ყოფნა, ასეთი გარდამავა-
ლი (переходное) დრო ცუდია, როგორც კერძო კაცის
ცხოვრებაში, ისე ერისაში. იდეალები ვაჟკაცობისა, მამუ-
ლის შვილობისა ჩაქრა, რადგან გარეშე მტერი აღარ გვა-
წუხებდა. განათლებისა და ევროპიულ იდეალებისა ჯერ გა-
გება-ხსენება არ იყო. ქართველობა, ანუ უკეთ მისი თავად-
ახნაურობა, მიეცა უაზრო ქეიფსა და დროს-ტარებას, სუჟე-

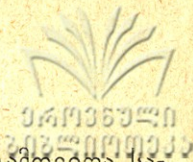

თქმა შემთხვევაში ჩინებისა და მენდლების უკან-დევნისა. ნატიონალურმა გრძნობამ ერისამ ევროპაშიაც გვიან გამოიღვიძა. ჩვენში იგი წინათვე არ იყო. არ იყო-მეთქი ეს გრძნობა იმ სახით, როგორც ახლა გვემის. მამულის სიყვარული, რასაკვირველია; იყო და იგი უდრიდა მტრისაგან თავის დაცვას გაჭირვებაში. მშვიდობიანობაში ეს გრძნობაც მიძინებული იყო. რა საქართველო რუსეთს შეუერთდა და დამშვიდდა, მოაკლდა მას ის გარეშე პირობაც, რომელიც მისს გულში მამულის შეიღურ გრძნობას აღანთებდა ხოლმე. მაშ რაღას წარმოადგენდა დამშვიდებული საქართველო ამ საუკუნის პიჩველ ნახევარშიო, იკითხავთ გაოცებული.

არაფერს, მოგახსენებთ, და არ მეშინიან თქვენის რისხვისა. იგი იყო გონების სიბნელით გარემოცული, ზანტი, დაქანცული. უმაღლესი მისი გრძნობა ქალის აშიყოზაზედ, მწვეარ-მეძებრებზედ ზევით არ აღიოდა. გაიხსენეთ თუნდ თ. გიორგი ერისთავის ტიპები, რომლებიც ცოტად თუ ბევრად გვიხატავენ მაშინდელს საქართველოს. ერთი-ორი მაშინდელი ნიჭიერი კაცი, როგორც მაგალითებრ, ნიკოლოზ ბარათაშვილი, თვალ-ცრემლიანნი შემოგვჩივიან, რომ მათს დროს კაცი არ იყო, რომლისთვისაც, შეგედლოთ, ფიქრი გენდოთ და აზრი გაგეზიარებინათ. ნ. ბარათაშვილი იხუთება, კეთილშობილი სული უგუბდება მაშინდელს ატმოსფერაში და დატანჯული გაიძახის:

„გასწი, შერანა, შენს ჭენებას არ აქვს საზღვარი
და ნიავს მაეც ფიქრი ჩემი შავად მდელჯვარი!“

ვაურბის პოეტი სამშობლოს. ძნელია ბრძოლა ერთისა ათასთან, უმეცრებასთან, გაუთლელობასთან, უმწეოდ, უამხანავოდ. ასეთი „შავი“ ბედი ჰხვდა წილად პირველს ჩვენს ახალ დროის მგოსანს.

თ. ილია ჭავჭავაძე უკეთესს გარემოებაში გამოვიდა სალიტერატურო და საზოგადო ასპარეზზედ. 1857 წელს, როდესაც ჯერ ისევ სტუდენტის ილია ჭავჭავაძის პირველი ლექსი „ჩიტი“ დაიბეჭდა, უკვე ქართული ჟურნალი გამოდიოდა გიორგი ერისთავის რედაქტორობით. ცოტა შემდეგ ხომ „ცისკრის“ რედაქტორი ივ. კერესელიძე გახდა. ადვილად წარმოსადგენია, რა იყო მაშინდელი ჟურნალი, რას ემსახურებოდა და ვინ იყვნენ თანამშრომლები*). საკმარისია ვსთქვათ, რომ ერთი-ორის გარდა იგინი დიდი ხანია ამოიშალნენ ქართველობის მესხიერებიდგან, თუმცა ჯერ დრო და ხანი დიდი არ გასულა. ძნელია კაცმა იმაზედ მომატებული ლიტერატურული უნიჭობა და ესტეტის მხრივ უგემოვნობა წარმოიდგინოს, რაც იყო მაშინდელი „სიტყვიერებითი ჟურნალი „ცისკარი“. თუმცა შიგა და შიგ შეხვდებოდით ალ. ჭავჭავაძისა და გრ. ორბელიანის მშვენიერ ლექსებს, ბაქარ ქართლელისა და დიმიტრი ბაქრაძის ნიჭიერ წერილებს, მაგრამ ეს მარგალიტებიც კი საზოგადო ხასიათსა და ფერს ვერ უცვლიდნენ „ცისკარს“. რასაკვირველია, ბევრი არც მოეთხოვებოდა ახალს საქმეს. ჩვენ მაინც მადლობლები უნდა ვიყოთ იმ უანგარო მუშაკებისა. რაც შეეძლოთ, იმას აძლევდნენ მკითხველ საზოგადოებას. გარნა ბოდიშის მოხდა და ღმობიერად მოპყრობა ერთი საქმეა, და ფაქტი და სინამდვილე კიდევ მეორე.

*) აი «ცისკრის» თანამშრომლები: ოთარ ქობულავი, თამაზ ქობულავი, ბარამ ბარათოვი, სარდ. ალ.-მესხიშვილი, დიმიტრი ჭავჭავაძის ძე, ლუკა ისარლოვი, ერასტი თურქისტანოვი, დავით მანაბელი, კნ. სალომე მკავეისა, კნ. ბარბარე ჯორჯაძისა, ომან ხერხეულიძე, ბაქარ ქართლელი, იოსებ მამაცაშვილი, ალ. სულხანოვი, დ. ხიმშიაშვილი, დ. მგალობელი, ვრ. რჩეულიძე, ივ. კერესელიძე, დ. ბერიძე და სხვ.

მაშინდელი ჩვენი საზოგადოება ლიტერატურას საზოგადოდ და პოეზიას კერძოდ ისე უცქერდა, როგორც გასართობ საგანს, მოკლილისა და უსაქმო კაცის ყბედობას, ლაყბობას. საგანი პოეზიისა „ვარდ-ბუღბუღის“ შესხმა იყო, არც რედაქტორი ბ. ივ. კერესელიძე იყო უკეთესის აზრისა თავისს ჟურნალზედ. ეს სჩანს ერთის მისის შენიშვნიდან*). „მართალია, სწერდა გულ-უბრყვილოდ რედაქტორი: მარმანტელიც იყო დაბეჭდილი („ცისკარში“), კაზლოვიც და სხვანიცა, მაგრამ იმათ გავლენა არავიზედა ჰქონდა და არც ერთი „ცისკრის“ თანამშრომელი იმათ არ ჰბაძავსო“. ივ. კერესელიძეს უსაყვედურეს, უხეირო და უაზრო წერილებს რათა ჰბეჭდავ „ცისკარშიო“, და ის თავს იმიტი მართლულობს, რომ რა უშავსო, „იმთ გავლენა არავიზედ ჰქონდაო“. ბ. კერესელიძეს და მისს შენიშვნებს ქვემოთაც შევხვდებით, ამიტომ ახლა მას თავს ვანებებთ. ვიტყვით მხოლოდ: როგორიც ვრი — ისეთი ბერიო, როგორიც მკითხველი საზოგადოება იყო, ისეთიც რედაქტორ-თანამშრომლები.

ჩვენ ისევ ვეცადოთ მაშინდელ ქართველობის გათვალისწინებას, მის წარმოდგენას. „ქართველობაო!“ განა ეს სიტყვა მაშინ არსებობდა? იყო ქართლი, კახეთი, იმერეთი, სამეგრელო, სვანეთი, ხევსურეთი და სხვა, მაგრამ საქართველო და ქართველობა ჩვენში მე-XII საუკუნის შტამდევ აღარ არსებობდა. მაშინაც თუ იყო გაერთიანებული საქართველო, მხოლოდ იმიტომ, რომ ძლიერმა ხელმა დიდებულის თამარ მეფისამ მოუყარა მათ თავი ერთად. აღარ იყო გარეგანი ძალა და იგი ერთობაც დაიშალა. ეროვნული აღორძინება ჩვენის დროის ნაყოფია. ჩვენმა დრომ ჰქმნა ის, რომ დღეს

*) «ცისკარი» 1861 წლისა. შენიშვნა რედაქტორისა ი. ჯ — ძის წერილის ქვეშ.

შავის ზღვიდგან განჯამდე ერთი სული და ერთი გული სცემს.
ამ საუკუნის პირველ ნახევრის ქართველობა ჩინებულად
დახასიათდება შემდეგის სიტყვებით, რომლებითაც ერთმა
ნიკიერმა რუსთა მწერალმა დაახასიათა გერმანეთი მე-XVIII
საუკუნის მეორე ნახევარში¹⁾.

„საზოგადო უმეცრება ისეთ მძიმე ტვირთათ აწვათ კი-
სერზედ, რომ სურვილი და მისწრაფებაც-კი კეთილის მერ-
მისისადმი მათში დახშული იყო. გერმანეთი წააგავდა ზღაპ-
რულ შილიონის ქვესკნელს, რომელშიაც იხრჩობოდნენ ნე-
მენცები, მოკლებულნი სინათლეს მთელი ერთი საუკუნე.
უკანასკნელი კვთება სულისა მომაკვდავის ერისა ისმის
ხოლმე ლიტერატურაში; პირველი სურვილები, პირველი
მოთხოვნილება ერისა ჩვეულებრივ გამოითქმებიან ხოლმე
მისის პოეტებისა და ლიტერატორების პირით. ის ერი, რომ-
ელმაც დაკარგა ანუ ჯერ არ მიუღია უფლება მოქმედები-
სა, დაპარაკობს მაინც, ნათელს ეძებს სიტყაში, უკეთუ ვერ
უპოვია ცხოვრებაში; დაწაფებით ისმენს აღგზნებულს სიტყ-
ყვას თავისის პოეტებისას. ამასაც-კი ვერ ჰპოვებდით მაშინ-
დელს გერმანეთში“. ქართველობაც სწორეთ ასეთს ხანაში
იყო. მისი გონებაც მიძინებული იყო, მას არა ჰქონდა სურ-
ვილები. ქართველსაც შეეძლო განემეორებინა ეს გულ-
საკლავი სიტყვები:

« . . . Что потомъ сбылось со мной,
Не помню: свѣтъ казался тьмой,
Тьма свѣтомъ: воздухъ исчезаль;
Въ оцѣпенѣннй стоялъ
Безъ памяти, безъ бытія,
Межъ камней хладнымъ камнемъ я.

¹⁾ «Эстетика и поэзія», изд. М. Н. Чернышевскаго

И видѣлось, какъ въ тяжкомъ снѣ,
Все блѣднымъ, темнымъ, тусклымъ мнѣ;
Все въ смутную слилося тѣнь.
То не было ни ночь, ни день ..
То страшный міръ какой—то былъ,
Безъ неба, солнца и свѣтилъ,
Безъ Промысла, безъ благъ и бѣдъ,
Ни жизнь, ни смерть, —какъ сонъ гробовъ,
Какъ океанъ безъ береговъ,
Подавленный тяжелой мглой,
Недвижный, хладный и нѣмой...»

III.

ი. ჭავჭავაძის გამოსვლა სალიტერატურო ასპარეზზედ და მისი პირველი პოლემიკა.

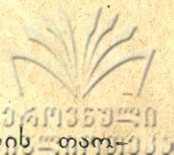
იმ ბნელით მოცულ ცაზედ, რომელსაც შეჰყურებდა ჭავჭავაძის წინა დროის ქართველობა, განათლებისა და უმაღლესის სწავლის ზეგავლენით, უკვე გამოჩნდნენ ვარსკვლავები. ლიტერატურაში თუ ცხოვრებაში თქვენ ჰხედავთ ისეთ პატივცემულ გვამთ, როგორიც ბძანდებიან გ. ერისთავი, რაფიელ ერისთავი, დიმიტრი ყიფიანი, გაბრიელ ეპისკოპოსი, დიმიტრი ბაქრაძე, ლ. არდაზიანი, გრ. რჩეულოვი. ესენი არიან პირველნი მქადაგებელნი იმ დროში ახალის აზრებისა, ევროპიულ სწავლა-მოძღვრებისა. ჰაერში მოჰბერა სიომ ახალის ცხოვრებისამ. მაგრამ მათი ხმა იყო სუსტი, რომ დიდის ხნით მიძინებული ქართველობა გამოეღვიძებინა. მათში არ ღვივოდა დიდის ღმერთის საკუროთხევლის ცეცხლი. მათ ყველა პატივსა სცემდა, მაგრამ ფიქრადაც არა-

ვის მოსდიოდა, რომ იგინი არღვევენ საზოგადოების დაბეზულებულ, ძველ, აზიურ შეხედულობას ადამიანსა და მისს მოწოდებაზედ, ლიტერატურაზედ. ახალი აზრები უკვე დაიბადნენ, მხოლოდ სახე მათი ბუნდოვანი იყო; საჭირო იყო კაცი, რომელსაც ახალის აზრებისთვის სისტემა მიეცა, შეეკრიბა ფორმულებად და მკვახედ მიერთყა საზოგადოებისთვის; გამოეკვლივა ახალი მიმართულება და მტკიცედ დასდგომოდა თვითონ ამ გზას და მოეწვია იმავე გზით სავლელად ყველა, ვინც-კი შესძლებდა ამას.

ასეთ მასწავლებლად ახალის ცხოვრებისა, ახალის აზრებისა, ახალის მიმართულებისა, მასთან აღჭურვილი „დიდის ღმერთის საკურთხეველის ცეცხლით“ გულში აღმოჩნდა ახალ-გაზდა ყმაწვილი კაცი, ჯერ ისევ სტუდენტის სკამზედ მყოფი, ილია ჭავჭავაძე. 1860 წლამდე მან რამდენიმე ლექსი დაბეჭდა „ცისკარში“. ეს ლექსები საზოგადოებასაც და რედაქტორსაც ძრიელ მოეწონა. ყველა ამბობდა: ჩვენი ილიკო კარგი პიიტიკოსი დადგებო. თუმცა უწუნებდნენ შიგა და შიგ ენას. ენა სამნაირიაო: მაღალი, საშუალო და დაბალი. პიიტიკოსს არ შეშვენის დაბალის ენით წერაო. ამას გვასწავლის რუსთაველი, შავთელი, ჩახრუხაძე და სხვანო. მართლაც და მაშინდელი ჩვენი პიიტიკოსები სწორედ ჰბაძავდნენ შავთელ-რუსთაველს. ლექსების წერის დროს მარცვლებსა და ასოებს სთვლიდნენ: მეტი ან ნაკლები არ მოგვივიდესო. გარეგნობით მათი ლექსები, მართლაც, რუსთაველის ლექსებს წააგვანდნენ. უთუოდ მეოთხე სტრიქონი იწყობოდა „და“-თი. ვინც კილევ წერაში არ იხმარებდა ასოებს: ც, ჟ, ვ, ჭ, ის უვიცად იყო აღიარებული, უნიკოდ ცნობილი. შინაარსი? ამას არავინ არ დაგიდევდათ. საქმე გარეგნობა იყო, ფორმა.

ამას ბრძოლა უნდოდა თუ არა? დიახ უნდოდა და ბრძო-

ლა მედგარი, უღმობელი, რადგან „იგინი“, ძველის ბის მწერალნი, ბევრნი იყვნენ, ცხოვრებაში გავლენიანნი. ასეთს სხოლასტიკობას და ცრუ-კლასიკობას ჩვენია მამა-პაპისას პირველი მკვახე ყუმბარა ესროლა ისევ პეტერბურგიდგან სტუდენტმა ჭავჭავაძემ. ეს იყო მისი წერილი 1861 წლის „ცისკარში“, რომელშიაც ის არჩევდა „შეშლილს“ კოზლოვისას, თ. რევაზ ერისთავის მიერ თარგმნილს. ახალგაზდა ავტორი სასტიკად მოეპყრო ერისთავს. თვალ-საჩინოდ დაუმტკიცა: 1) რომ მას არავითარი პოეტური ნიჭი არა აქვს, 2) ენა ქართული არ იცის, 3) იმავე უნიჭობის გამო უცხო ენაში სათარგმნელად ვერა უპოვია-რა უნიჭო კოზლოვის უხეირო ნაწარმოების „შეშლილის“ მეტი, 4) კოზლოვი რა სათარგმნელია რუსულიდგან, როდესაც პუშკინი და ლერმონტოვი არ არიან ნათარგმნიო.

სასტიკობა ამ წერილისა, რასაკვირველია, იმაში მდგომარეობდა, რომ ახალგაზდა ავტორი „მკვახედ“ სწერდა, მოურიდებლად და ბოდიშის მოუხდელად ყოველს საგანს მისის საკუთარის სახელით იხსენიებდა. ჩვენს დროში იმ წერილში უზღველობას ვერავინა პპოვებს. რაც შეეხება იმას, რომ წერილში ახალგაზდა ავტორის გული და სული იყო ჩადებული, ეს ღირსებად უნდა ჩაითვალოს. ღირს-შესანიშნავია, რომ ილია ჭავჭავაძეს იმთავით აქამომდე არ ეხერხება გულ-გრილი და აკადემიური კილო. ის თვით იტანჯება, თუ სამწუხარო საგანზედ სწერს, და თვით ხარობს, თუ სახუგეშოზედ. ორივე ესე გრძნობა ავტორისა ყოველ სტრიქონში გამოსჭვრეტს და მკითხველის გულის ჩანგს თავის გუნებაზედ ააქლერებს ხოლმე. მაზედ სამართლიანად ითქმის: «Онъ писалъ сокомъ своихъ нервовъ.»

მაგრამ მაშინდელი ლიტერატურული ზნეობა სხვანაირი იყო. აყაყანდა და ყალბზედ შადგა მთელი გუნდი მაშინდე-

ლის მწერლებისა. როგორ? ვიღაც ბაღანა, უსუსური და ასეთი უზდელი კილო? აბა ერთი ვაჩვენოთ იმას ჩვენი სუსხიო, და მოჰყვენ წერას. ისიც-კი სათქმელია, რომ ნამდვილად აქ „ზდილობა-უზდელობაზედ“ არ იყო საქმე დამოკიდებული და აშენებული. აქ იმათ დაინახეს დამსხვრევა-შეგინება თავიანთის წმიდათა-წმიდისა, თავიანთ რწმენისა, თავიანთ შეხედულებისა; უარ-ყოფა თავიანთი, როგორც საზოგადო მოღვაწეებისა.

მოგახსენებთ, საფუძველი და მთავარი მიზეზი ეს იყო, თუმცა მათ ხელზედ მხოლოდ „უზდელი, არა ლიტერატურული“ კილო დაიხვივეს. მიაყარეს სტუდენტ-ავტორს კრიტიკები და ანტიკრიტიკები. ფარდა რომ აიხადა, პირველი საომარ ველზედ გამობრძანდა დიდად პატივცემული მაშინდელი მწერალი კნ. ბარბარე ჯორჯაძისა. ამან ენაც დაუწუნა ჭავჭავაძეს, უმეცრებაც უკიჟინა, უზდელობაც. ენის შესახებ კნ. ბ. ჯორჯაძისა, სხვათა შორის, სწერდა: კ—ძე სწერსო:

„მისი ლექსი სუბუქ ფრთითა
ზან მეჯჯისში მოფრინდება“.

განა ფრინველს შეუძლიან ცალის ფრთით ფრენაო? ამისი დამწერი სხვას უწუნებს ენასაო?

ამაზედ ჭავჭავაძემ უპასუხა: კნეინავ, მაშ რომ ვამობთ: „ჩემის თვალით ვნახე, ჩემის ფეხით მივედი“,—ეს იმას ნიშნავს, რომ ცალის თვალით ვნახე და ცალის ფეხით მივიკინკილდიო?

ბ. ჯორჯაძისას მოჰყვენ კრიტიკები თ. გ. ბარათაშვილისა, ივ. კერესელიძისა, ს. ალექსი-მესხიშვილისა, თ. რევაზ ერისთავისა და სხვ.

იმ დროინდელ კრიტიკოსების დასახასიათებლად და მათის პოლემიკურის ხერხისა და შნოს აღსანიშნენლად აქ

შოგახსენებთ თ. გიორგი ბარათაშვილის მსჯელობასაც. უნდა ითქვას, რომ ეს ბარათაშვილი მაშინდელ მწერლებში უნიჭიერესად ითვლებოდა. ეგონათ, რომ ის კი სწორედ მიწასთან გაასწორებდა ილია ჭავჭავაძეს.

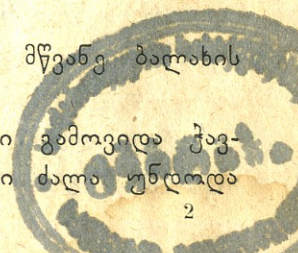
ძველის თაობის ნიჭიერი ავტორი ასეთის მახვილობით იწყობდა თავისს კრიტიკას. განჯინის კარი გამოვალე და „ცისკრების“ ნომრები გადმოვალაგე. დახედეთ, რა ვნახეო! თავგებს შეეჭამათ ნომრებო. არც ერთი ლექსი აღარ დამხვდა მთელი. მხოლოდ... ილია ჭავჭავაძის ლექსებისთვის არ ეხლოთ ხელი, არ შეეჭამათო. ალბათ იმიტომ, რომ იგინი უმაღლეს ჰარმონიით არიან გამჭვალულნიო!

ამ უბრალო და დაბალის ღირსების იუმორიომა თ. ბარათაშვილს ნამდვილის შჩედრინის სახელი მოუხვეჭა „ცისკრის“ თანამშრომელთა შორის. მერე, რასაკვირველია, უმატებდა, რომ „უფ. ჭავჭავაძის ლექსები არიან უჰარმონიო, უნდელი და ისეთი მძიმე, რომ ვერა თავის მუცელი ვერ მოინელებდა. და აი ეს იყო მიზეზი, რომ თავგებმა არ შექამესო“. მაგრამ ამ უსუსურ მსჯელობას თქვენი ჭირი წაუღია; ეს რა მოსატანია იმასთან, რაც იმავე ბარათაშვილმა სთქვა ჭავჭავაძის „გაზაფხულზედ“. აქ ის ავიდა უვიცობის, უნიჭობის, გონების სიჩლუნგის და სიბნელის ისეთს უმწვერვალესზედ, საილამაც ძირს ჩამოხედვა თავბრუს დაჰხვევს აღამიანს. „გაზაფხულშიო“, ამბობს კრიტიკოსი, პოეტი სულით ნატრობს საყვარელ მამულის აღყვავებას. ნეტავი დანახვა ეხლა, საქართველო როგორ მწვანე ხავერდივით ბიბინებსო“!

ბარათაშვილს „მამულის აღყვავება“ მწვანე ბალახის ამოსვლად მიუღია!

აი, ბატონებო, როგორ ატმოსფერაში გამოვიდა ჭავჭავაძე სალიტერატურო ასპარეზზედ. დიდი ძალა უნდოდა

K 15.117

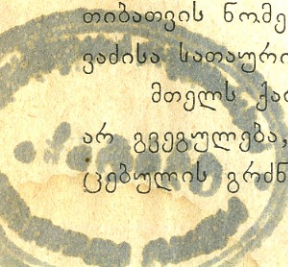
სულისა, დიდი ნიჭი, რომ გონების სიბნელის ჩინეთის კედელი დაერღვია და შუქი განათლებისა შეეტანა სამშობლოში.

ღირს შესანიშნავია ის ფაქტი, რომ 1861 წელში, როდესაც ყვავებივით დაესივნენ ძველი მწერლები ილია ჭავჭავაძეს, სწეწდნენ და სჯიჯგნიდნენ მას, ახალთაობის წარმომადგენელთა შორის ერთმაც ხმა არ დასძრა მის საქომად. ილია ჭავჭავაძეს მარტოს მოუხდა ბრძოლა, იმ წელში მაინც.

დიდი აღიაქოთი მოახდინა ილია ჭავჭავაძის პირველმა კრიტიკულმა წერილმა, დიდი მითქმა-მოთქმა გამოიწვია. ყველა იმ აზრისა იყო, რომ ახალგაზდა სტუდენტი ძალიან თავხედობს. ასე ამბობდნენ კერძოდ და მწერლობაში, მაგრამ იმავე დროს ყველა ჰგრძნობდა, რომ რაღაც ძალა ეტყობა სტუდენტს, რომ ის რევოლიუციას მოახდენს ქართულს მწერლობაში. თ. რევაზ ერისთავმა, „შეშლილის“ მთარგმნელმა, რომელიც ყველაზედ მეტად უნდა ყოფილიყო გულნატკენი ჭ—საგან, თავისს ანტიკრიტიკაში, სხვათა შორის, ესეცა სთქვა: „იმედი გვაქვს, მარტო ჩვენის შეცდომის მხილებაზედ არ შეაყენებს ილია ჭავჭავაძე თავის „ენიან ენას“ და მეხის კალამს, რომელიც უპყრიეს ხელოვან ხელსა და განაგრძელებს სხვათაცა სტატიების განხილვისა“. ეს სიტყვები ცხადათ ჰმოწმობენ, რომ სტუდენტში იცნეს არაჩვეულებრივი კაცი.

ანტიკრიტიკოსები და პიტიკოსები ერთმანეთს გამარჯვებას ულოცავდნენ, რომ... რომ 1861 წლის „ცისკრის“ თბათვის ნომერში გაჩნდა ახალი წერილი თ. ილია ჭავჭავაძისა სათაურით: „პასუხი“.

მთელს ქართულს ლიტერატურაში ჩვენ სხვა წერილი არ გვეგულება, რომელიც იყოს დაწერილი ისეთის აღტაცებულის გრძნობით, როგორც ის; ჯერ ქართულს ლიტე-

რატურას ასეთი არა ენახა-რა. ამ წერილმა უცებ მოუპოვა ილია ჭავჭავაძეს სახელი პირველის მწერალისა, პირველის კრიტიკოსისა და პუბლიცისტისა. სტატია იწყებოდა ბელინსკის სიტყვებით:

«Изъ нашей литературы хотять устроить бальную залу и уже зазываютъ въ нее дамь; изъ нашихъ литераторовъ хотять сдѣлать свѣтскихъ людей въ модныхъ фракахъ и бѣлыхъ перчаткахъ; энергію хотять замѣнить вѣжливостью, чувство—приличіемъ, мысль—модной фразой, изящество—щеголеватостью, критику—комплиментами».

მაშინდელს სალიტერატურო ატმოსფერას, მდიდარს საინტელექტუალურის პრანჭვა-გრეხით და ბატონ-ყმურის ზდილობით, ეს ეპიგრაფი სავსებით ასურათებდა და ძალიან უხდებოდა. გარდა ამისა იგი იყო პასუხი მათკენ მიმართული, რომელნიც ავრცელებდნენ ხმებს, ჭავჭავაძემ ლანძღვა შემოიტანა მწერლობაში. „ცისკრის“ რედაქტორმა საჭიროდ დაინახა ასეთი უაზრო და უნიჰო შენიშვა გაეკეთებინა ჭავჭავაძის წერილისთვის: „ეს ეპიგრაფიო, ენა-წყლიანობდა ბ. ივ. კერესელიძე, აქ უადგილოაო: ეს მიეწერება იმ დროს როდესაც ბელინსკისაგან მოხსენებულნი ნაკლულევანებანი ზოგიერთს ევროპის საზოგადოების ზნეობაში იყვნენ და იმ ზნეობიდან შემოვიდნენ მათ სიტყვიერებაში. პირველი მაგალითი უჩვენა ფრანციამ, რომელსაც ჰბაძავდა თვით რუსეთიც. ქართული სიტყვიერება ჯერეთ არ დაფუძნებულა, ჯერ არა-რაი „მიმართულება“ მას არ მიუღია (ილია ჭავჭავაძეც ამასა სწუხდა!). მაშასადამე, თუ ჩვენს საზოგადოების ზნეობაში ის ნაკლულევანებანი არიან შემოტანილნი, იმათ ჯერლიტერატურას ვერ მივაწერთ. მართალია მარმანტელიც დაიბეჭდა, კაზლოვიც და სხვანიც, მაგრამ იმათ გავლენა

არავიზედ ჰქონიათ და არც ერთი „ცისკრის“ თანამშრომელი იმათ არ ჰბაძავს. უფალი ჭ—ძე ბელინსკის ჰბაძავს და ბელინსკობა ჩვენში არ გამოდგება (?!) თუმცა (დახეთ ამ მოწყალებას!) ბელინსკი საფუძვლიანი და უპირველესი კრიტიკოსი იყო რუსეთში, მაგრამ (!), როგორათაც სწეული და ზაფრიანი კაცი, ყოველთვის ილანძღებოდა და ამ მიზეზით იმისი ბაძვა არ არის მოსაწონი, და რუსეთში ეხლა ვინ ჰბაძავს იმას?“

აი ასეთის შენიშვნებით შეამკო რედაქტორმა ჭ—ძის წერილი. არ ვიცი, მაშინ რა თვალით შეჰხედეს ამ შენიშვნებს, ხოლო ეხლანდელის მკითხველისთვის კი ცხადია, რომ მათი ავტორი ერთი საწყალი, გონება-ბნელი, უნიჭო და უვიცი კაცი ყოფილა.

თუ რას ეძახდნენ მაშინდელი კრიტიკოსები „ლანძღვას“ ჭავჭავაძისას, ამის ნიმუშსაც წარმოგიდგენთ. დასახელებულს წერილში ილია ჭავჭავაძე, რედაქციის აზრით, „საშინლად“ (!) ლანძღავს დიდად პატივცემულს თანამშრომელს „ცისკრისას“ კნ. ბარბარე ჯორჯაძისას, როდესაც ამბობს მაზედ შემდეგს: „ხშირად შემხვდება ხოლმე სიტყვები: ლიტერატურა, კრიტიკა, ხელოვნება, სიტყვიერება და სხვანი, მაგრამ მხმარებელთ ხმარებულის გაგება არ ჰქონიათ; რომ ჰქონოდათ, დარწმუნებული ვარ, რომ, არამც თუ ლიტერატორობას მოჰყვებოდნენ, კალამსაც ხელში არ აიღებდნენ და თუ აიღებდნენ, მარტო მოკითხვის წიგნების დასაწერად. ამის დასამტკიცებლად მაგალითს შორს არ დავუწყებთ ძებნას; აი თვით კნ. ბარბარე ჯორჯაძის სიტყვები: „ჩვენ როგორც შეგვიტყვია ილია ჭავჭავაძე, ბატონებო, გაზრდილი გახლავთ უნივერსიტეტში (ვის უთქვამს? ¹⁾), სადაც

¹⁾ ეს შენიშვნებიც ჭავჭავაძეს ეკუთვნის.

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

ასწავლიან მრავალ საგნებსა (ესეცა სკოდნია!) და ვირველია, სწავლას მიიღებდა. მაგრამ აი საკვირველი: უპირველესი საგანი არ შეუძინებია, ესე იგი თეორეტიკა (?), ანუ ხელოვნებითის სიტყვიერების სწავლა“. მე სწორედ მოგახსენოთ, ეგ „თეორეტიკა“ არ ვიცოდი, რა იყო, მაგრამ „თეორეტიკით“ დახელოვნებული ჩემი მოპირდაპირე ისეთი კეთილი ყოფილა, რომ განსაზღვრავს იმ „თეორეტიკას“, ანუ სწავლას ხელოვნებითის სიტყვიერებისას ამ რიგად: თეორეტიკა გვასწავლისო: ა, ბ, გ, დ, ე და სხვანი, რა რიგად იხმარებიან სიტყვებშიო, რა რიგად შეადგენენ მარცვალსაო, და ამ სწავლას ხელოვნებითის სიტყვიერების სწავლას ეძახის ჩვენი მწერალი ქალი! აი რა ძნელი ყოფილა შინიღვან გამოუსვლელიობა და უნივერსიტეტის დაცინვა. აქედან სჩანს, რომ არც ხელოვნება ესმის ჩვენს მწერალს ქალს და არც სიტყვიერება. ასოს ხმარების გამსაზღვრელი საგანი ტყუილად სჩემობს ხელოვნების სწავლის სახელსა“.

აი ასეთს მსჯელობას იღია ჭავჭავაძისას მაშინდელი საზოგადოება და მწერლობა „ლანძღვასა“ და „უწმანურ“ სიტყვაპასუხს ეძახოდა. აი ერთი ნიმუშიც კ—ის ვითომ ლანძღვისა: „უბედურება ჩვენი ის არის, რომ შევბეჭდავთ თუ არა „ანბანის თეორეტიკის“ კანონით უაზრო ლექსებს, გვგონია, ხელოვნებას დიდი რამ შევძინეთო; იმიტომ გვგონია, რომ ჩვენს ლექსში „ა“ თავის ალაგას ხმარებულა, „ბ“ თავის ალაგასა. თუ „ცისკარი“ უფარვისია, კიდევ თქვენგან, ყვავებო ფარშევანგის ფრთებით, ბუღბუღებო ყორნის ჩხავილით! ¹⁾ ეხლა ცარიელ ანბანის თეორეტიკით და ჩხავილით

¹⁾ ჩვენ ვნახეთ ერთი წერილი 1857 წელში მოწერილი სტუდენტ-პოეტისაგან უფროსს დასთან, რომელშიაც, სხვათა შორის, იგი იწერება: „აჰა, დაო, ავისრული შენი თხოვნა და გულის წადილი: მეც დავბეჭდე ლექსი «ციკარში»; მაგრამ უნდა გითხრა, რომ ეს ჩვენი ჟურნალი «ცისკარი კი არა, «ჯოჯოხეთის»-კარია.

ტყუილად ნუ ცდილობენ იყოს ის ბედნიერი დრო, როცა ეს ლექსი, თურმე, მოსწონდათ მაგ თეორეტიკაზედ თვალზე გაწყალებულ პირთა:

„აჩიღ კასიებრ, ბაღასანკინა შიებრ,
„უაჩანთიღ ვარდებრ, იაკასტ უაყანებრ,
„რტო კიზანსიებრ, ია შამხასსანებრ.“²⁾

იქნება ეხლაც მოეწონოს ვისმე ეს ლექსი და სწორეთ მოეწონებათ კიდევ, თუ ანბანის თეორეტიკა კნ. ბარბარე ჯორჯაძისა სხვასაცა სწამს“.

როგორც ჰხედავთ თქვენის ბედნიერის თვალით, აქ ლანძღვა კი არ არის, არამედ არის ენერგიული და უღმობელი კრიტიკა. სხვაფრივ ვერც დასწერდა სტუდენტი—ავტორი. მოურიდებლობა, პირში სიმათლის თქმა, აი ერთი მთავარ ღირსებათაგანი ამ წერილისა. ამ სტატიამ ყველა კრიტიკოსებს თავი მოაფხანინა, დაანახვა რომ მათ ხელოვნებისა სრულიად გაგება არა ჰქონდათ და სულ ტყუილად პიტიკოსობდნენ. პირველად ჭეშმარიტი შეხედულობა ლიტერატურაზედ, ხელოვნებაზედ, კრიტიკაზედ ამ წერილმა შემოიტანა ჩვენს ლიტერატურაში. სხათა შორის ჭ—ძე ამბობდა თავის წერილში: ხელოვნება არის გამოთქმა იდეისა ხატშიო. აი ეს ფრაზა საწყლებმა ვერ გაიგეს და ერთმანეთს შესჩიოდნენ: გაგვაგებინეთ, რა ენაზედ სწერს ილია ჭავჭავაძეო? თ. ილია ჭავჭავაძემ ყელი გამოსჭრა ჩვენს სხოლასტიკურს და ცრუ-კლასიკურს პიტიკოსობას; პოეზიას უჩვენა ახალი გზა და ახალი საგნები შინაარსისათვის. ახლის პოეზიის ნიმუშებიც თვითვე მისცა ქართველობას. ლიტერატურის ისტორიაში ბევრს ვერ ნახავთ ასეთს გამა-

²⁾ ამ ლექსს, თურმე, გორის სასწავლებელში ასწავლიდნენ ერთ დროსაო, შენიშნავს სხოლიოში ავტორი.

ქვეყნული
ბიბლიოთეკა

რჯევებს ახალგაზდა ავტორისას. ილია ჭავჭავაძეს დგმა ფეხისა ქართულს ლიტერატურაში და გამეფება ერთი იყო. მას შეეძლო თამამად ეთქვა: „მოვედი, ვნახე, დავიპყარ!“. დიახ, ილია ჭავჭავაძე პირველ დღიდანვე გამეფდა ქართულს მწერლობაში. იგი გახდა მამად ახალის ქართულს ლიტერატურისა, იგი დიქტატორის ძალღონით ბძანებლობს ჩვენს ლიტერატურაში იმ თავიდგან დღემდის ორმოცის წლის მანძილზედ. ამისი მიზეზი არის იშვიათი ნიჭიერება და დიდ-ბუნებოვანება ილია ჭავჭავაძისა.

IV

მნიშვნელობა ილია ჭავჭავაძისა ქართულს ლიტერატურასა და ცხოვრებაში, როგორც ბუმბლიყისცისა.

«Я былъ храбрымъ солдатомъ въ войнѣ за благо челоуѣчества“.

Гейне.

მეორე თავში ამ წერილისა ჩვენის შეძლებისა და გვარად ვეცადეთ, აგვეხსნა და განგვემარტებინა ის აზრი, რომ ილია ჭავჭავაძის გამოსვლამდე ცხოვრებისა და სალიტერატურო ასპარეზზედ იყვნენ ქართველები, როგორც ეტნოგრაფიული ნიმუშები და ქართველობა კი, როგორც ერი, სუსტი იყო. შეიძლება, რასაკვირველია, შევიწროვდეს ეს განიერი დასკვნა, შეიძლება ვსთქვათ: იყო ქართველობაც. მაგრამ ეროვნული აზრი ისეთი მკრთალი იყო, რომ არ-ყოფნას უდრიდა. დღეს კი სულ სხვა სურათს ვხედავთ. რასაკვირველია, ამ გზაზედ გასაკეთებელი აწ აღარა იყოს-რაო, ეს არ ითქმის. ჯერ კიდევ ბევრი წყალი ჩაივლის მდინარეში, ვიდრე ყოველი კუთხე ჩვენის ქვეყნისა შეიგნებს,

საქართველოს
საზოგადოებრივი
მედიის ცენტრი

რომ ის განცალკევებული სხეული კი არ არის, ის არის ნაწილი იმ ერთიანის ტანისა, რომელსაც საქართველო ჰქვია. მაგრამ ბევრი კი გაკეთდა ამ გზით. თ. ილია ჭავჭავაძემ პირველის დღიდანვე სწორედ ამ აზრს დაუწყო სამსახური. თვით პოეზია, კრიტიკა, პუბლიცისტიკა, მეცნიერება,—სხვა არა იყო—რა იმისთვის, თუ არ საშუალება სამშობლოს სამსახურისა, ქართველობის იდეის განმტკიცებისა. რასაკვირველია, ორმოცის წლის განმავლობაში მხოლოდ და მარტო ილია ჭავჭავაძე არ ემსახურებოდა ამ აზრს; ღმერთმა დაგვიფაროს, რომ ეს ასე ყოფილიყო. მასთანაც გამოვიდნენ და მერეც გაჩნდნენ დიდად პატიოსანი და ნიჭიერი მოღვაწენი, რომელნიც ვიდოდნენ ამავე გზით. მხოლოდ ერთს ვერავინა ჰყოფს უარს: მისი კაბინეთი იმ თავით ამ თავამდე იყო ის საოქრომჭედლო, სადაც ყოველი ქართული საკეთილო საქმე თუ აზრი იჭედებოდა. საქმე სხვასაც რომ დაეწყო, არ განახორციელებდნენ. ვიდრე ილიას სანქცუას არ მიიღებდნენ. „რას იტყვის ილია?“—აი კითხვა, რომელიც ყოველ ჩვენებურ საქმეს ზურგზე აკერია ამ ორმოცის წლის განმავლობაში. საქმე შეიძლება სხვასაც გაეჩინა, მაგრამ ნათლია-კი უსიკვდილოდ ილია უნდა ყოფილიყო. ამ რიგად ის იყო ცენტრი, „средоточіе“ ყოველის საქმისა, ყოველის ფიქრისა, ყოველის მოქმედებისა, რომელსაც-კი საქვეყნო და საეროვნო ელფერი ელა.

ილია ჭავჭავაძე ჩვენში ცნობილია, როგორც პოეტი და როგორც პუბლიცისტი უმთავრესად; ძნელია თქმა იმისი, რომლის მნიშვნელობა უფრო დიდაა ერის ზრდაში, პროგრესში: პოეტისა თუ პუბლიცისტისა. იქნება პირველის სახელი დიდხანს დარჩეს შთამომავლობაში, მაგრამ მეორის მნიშვნელობა რომ აღემატება „დღიურის ვარამის“ ბრძოლასთან,—ეს ცხადია. აი, ჩვენის ფიქრით, მიზეზი, რატომაც

ილია ჭავჭავაძემ, გვამბა დიდის პოეტურის ნიჭიერებისამ
ვერ მოისვენა, ვიწროობა იგრძნო პოეზიის კალაპოტში.
პოეზიას მან შესაფერი ხარკი მისცა, მაგრამ სრულებით არ
დაემონავა. ვერ შეეთვისა იმას, რასაც ჰქვია „მსახურება
წმინდა ხელოვნებისა“ და პირველ წლებშივე თავისის პოე-
ტურ მოღვაწეობისა განაცხადა:

„მისთვის არ ვმდურ, რომ ვიმდურა,
ვით ფრინველმა კარკანმა;
არა მარტო ტკბილ ხმებისთვის
გამომგზავნა ქვეყნად ცაშა.

**

მე ცა მნიშნავს და ერი მზდის,
მიწიერი ზეცეერსა;
დმურთთან მისთვის ვლანანაკობ,
რომ წარუძღვე წინა ერსა.

**

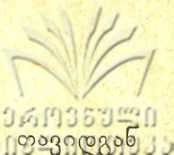
დიდის დმურთის საკურთხეულის
მისთვის ღვივის ტეტხლი გულში,
რომ ერისა მოძმედ ვიუღ
ჭმუნვასა და ხინარულში;

**

ერის წელუღი მანხდეს წელუღად
მეწოდეს მის ტანჯვით სული,
მის ბედით და უბედობით
დამედაგოს მტკიცედ გული.

**

მაშინ ციღამ ნახერწკალი,
თუ აღმიფეთქს გულში ტეტხლსა,
მაშინ ვიმდურ, მხოლოდ მაშინ
მავსწმენდ ერსაც ტანჯვის ტრემლსა!

✓ ჩვენ ეს ლექსი აქ იმიტომ-კი არ ამოვწერეთ ლავროვს ბოლომდის, რომ იგი მიგვაჩნდეს „მარგალიტად“ ყველა მისს ლექსებში. პირიქით იგი, როგორც პოეტური ნაწარმოები, სუსტიც ვგვანია. საქმე ის არის, რომ ეს პაწია ლექსი არის სრული პროგრამა ილია ჭავჭავაძის ღვაწლისა და მოქმედებისა. თუ რომ შესაძლებელია დიდებულის მოღვაწის ორმოცის წლის საქმე გამოიხატოს სავსებით ერთს პაწია ლექსში, ამაზედ უკეთესს ძვირად იპოვით ჩვენს ლიტერატურაში. მითხარით, როდის იყო, რომ ილია ჭავჭავაძე ორმოცის წლის განმავლობაში არ უძღვოდა „წინ თავისს ერს“? მითხარით, როდის მღეროდა ილია ჭავჭავაძე, „ვით ფრინველი გარეგანი“? მითხარით, როდის არ იყო ილია ჭავჭავაძე „მოძმე თავისის ერისა კმუნვასა და სიხარულში“? მითხარით, როდის არ ედაგოდა გული „მისის უბედობით“? მითხარით, როდის არ შეადგენდა მისს უუწმინდესს გულის წადილს, „მოწმენდა ტანჯვის ცრემლისა“ თავისს ერისათვის?

წინ-დახედული და გონება-გამჭრიახი მკითხველი, უექველია, მკითხავს, — და ძალიან სამართლიანად, — რითა და რა გზით ემსახურებოდა ჭავჭავაძე თავისს ერსაო. ხშირია, რომ ერთის კაცის ღვაწლს და ნამოქმედარს მეორე კმლის და აქარწყლებს; ორივეს-კი თავიანთი თავი საზოგადოებისა, ერისა და მისის პროგრესის მსახურად მიაჩნია. ქვეყანა უყვარდათ სლავიანოფილებსაც, „ზაპანდიკებსაც“, ლიბერალებსაც, კონსერვატორებსაც და სხვა, და სხვა. ხოლო ერთი მოძღვრება მეორეს-კი ისე უხდება და უდგება, როგორც ცეცხლი ნავთს.

მკითხველი სამართლიანად მოელის ჩვენგან, განვუხიაროთ ჩვენი შეხედულება მაზედ, თუ „რომელს ღმერთს“ ემსახურებოდა და ემსახურება თ. ილია ჭავჭავაძე. სამშობლოს სამსახური ბევრნაირია, და რომელ გზას ადგა ილია.

შედლებისა და ჩვენის გაგებისა და-გვარად ამ საგანსაც უნდა შევეჭიდოთ. კიდევაც რომ შევცდეთ ამ საგანში, არ ვინანებთ. მაშინ ჩვენ მივსცემთ საბუთს, რომ, ვისაც ეს საგანი უკეთ გაეგება, კეთილ ინებოს თავისის აზრების საქვეყნოდ აღიარება და ჩვენი და, იქნება, მრავალის სხვისაც განათლება.

დავიწყოთ იქიდან, რომ, რაგვარის მიმართულებისაც უნდა იყოს თ. ილია ჭავჭავაძის მოღვაწეობა, იგი არ შეცვლილა ამ ორმოცის წლის განმავლობაში. სახელმძღვანელო მისი დედა-აზრები დღეს იგინივე არიან, რაც ამ ორმოცის წლის წინად. ამ გარემოებას დიდი მნიშვნელობა აქვს ილიას დიდ-ბუნებოვანების აღსანიშნავად. ეს იმიტომ-კი არა სდგას იმავე მიმართულებაზედ, რომ ჯიუტობს, ანუ არ იცის, რაფერ იცვალნენ ფილოსოფიური აზრები ამ უკანასკნელ დროში; არა, იმიტომ და მხოლოდ იმიტომ, რომ სტუდენტობის დროსვე შედგენილი თვისი პროგრამმა მოღვაწეობისა დღემდის მიაჩნია ერთად-ერთ სწორე გზად პროგრესისა. მისს მახვილს და დიდად განათლებულს გონებას არა ეუცხოვება-რა დღეს ევროპის ახალს თუ ძველს აზრებში, გარნა, ვიმეორებთ, არ ჰღალატობს თავისს ბაირადს, ვინაიდგან დარწმუნებულია, რომ სამართლიან გზაზედ სდგას.

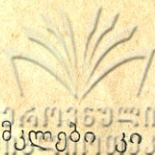
ილია ჭავჭავაძე იყო რუსეთში მესამოცე წლებში; იმ დროს, როდესაც რუსეთის ახალგაზდობა მაქარივითა სდულდა. ტიპი მაშინდელის სტუდენტებისა ყველას უნდა ახსოვდეს: ლურჯი ხალათი, გძელი, დიაკვნური თმა. ბევრი ჩვენი ახალგაზდათაგანიც გაჰყვა დენას იმ დროინდელ აზრისა და ცხოვრებისას. არ გაჰყვა მხოლოდ ილია ჭავჭავაძე. ის ფიქრობდა, რომ ცხოვრება ფიზიოჩხი არის, რომ აიღო და დაჰლეწო. საუკეთესო იდეალები ამ მიმართულებისა, რასაკვირველია. მიიღო და თანაუგრძნობდა. მხოლოდ პრაქტიკული გზა იდე-

აღების მისაღწევად ილიას სხვა ნაირად ჰქონდა „წამიერი ლიბერალიზმი“, — აი ორის სიტყვით მისი მიმართულება ორმოცის წლის განმავლობაში. განხორციელება სამშობლოში ამ მიმართულებას შესდგებოდა ასეთის ნაწილებიდან: ა) დაცვა ეროვნობისა, ეთნოგრაფიულის თვით-არსებობისა, ბ) სრული და ერთგული ქვეშევრდომობა სრულიად როსსიის დიდის იმპერატორისა, გ) განათლებისა და სწავლის გავრცელება სამშობლოში, დ) შემოღება ჩვენი იმ პროგრესიულ რეფორმებისა, რომლებიც ებოძა შიდა რუსეთის გუბერნიებს! ამაზედ იქით ფიქრი უნაყოფო ოცნებობად მიაჩნდა ილია ჭავჭავაძეს. ჩვენი მოღვაწე იმ თავითვე დაადგა იმ ქეშმარიტს გზას, რომელსაც თვით ევროპის მეცნიერებამ ამ ბოლოს დროს მიაგნო: პროგრესს ჰქმნის ევოლიუცია და არა რევოლიუციაო, — აი უკანასკნელი დასკვნა ევროპის საფილოსოფო აზრისა.

ილია ჭავჭავაძე ვერ გაიტაცა „ახალ მოდის“ მოძღვრებამ. ის მტკიცედ ადგია ერთხელ არჩეულს გზას. მის ნაწერებში, არც დაბეჭდილებებში და არც ხელთნაწერებში, ვერ ნახავთ ძებნას იათის პოპულიარობისას ხალხისა და ახალგაზდობის თვალში, მისმა მუშამ არ იცის ლექსი, თუ პროზა ასეთა ტემებზედ: „ხმალი“, „თოფი“, „ხანჯალი“ და სხვა. იარაღად ბრძოლისა მას მიაჩნია სიტყვა: ხოლო ეს სიტყვა მისი ხშირად უფრო მწვავეა და მახვილი, ვიდრე ხანჯალი და მწარე, ვიდრე შხამი.

ასეთს შეუდრეკელს ხასიათს მისის რწმენისას, მისის მისწრაფებისას დიდი აღმზრდელი ზეგავლენა ჰქონდა ქართველობაზედ, მეტადრე ახალგაზდობაზედ. ახალგაზდობას თვალწინ ედგა სურათი დიდებულის მოღვაწისა, რომელიც ეუბნებოდა მათს გონებას: ისა სჯობია, რომ კაცმა ისწავლოს, შეიარაღდეს მეცნიერებით და დაუბრუნდეს ერს, მისს აღმზრ-

დელს; აქ, სამშობლოში, სამკალი დიდია და მომკლები ერთობ ცოტა.

1848 წელს ოგიუსტ კონტმა გამოსცა პროკლამაცია, რომელშიაც ფილოსოფოსი მიჰმართავდა მთელს ევროპას ასეთის სიტყვებით: „ჯერ უნდა გადაკეთდეს, გადახალისდეს რწმენა და ზნე ხალხისა; ამას თავის თავად მოჰყვება გადაკეთება და შეცვლა ცხოვრებისა“. ამ სიტყვებიდამ ცხადად სჩანს მოვალეობაც საზოგადო მოღვაწისა: გავრცელება ერში ცოდნისა და სწავლისა, დათესვა ხალხში კეთილშობილურ გრძობებისა, პატიოსნურ და ჭეშმარიტ შეხედულობისა, გავრცელება ხალხში ძმობის, ერთობის და სიყვარულის იდეებისა.

ყოველსავე ამას პუბლიცისტი ილია ჭავჭავაძე დიდის ძლევა-მოსილობით ემსახურება საქართველოში ორმოცის წლის განმავლობაში.

ორმოცის წლის განმავლობაში არ იყო წამი, როდესაც ილია ჭავჭავაძეს სრულის საბუთიანობით და სამართლიანობით არ შესძლებოდა ეთქვა ქართველობისთვის და საქართველოსთვის გოგოლისებური სიტყვები:

«Русь! чего ты хочешь отъ меня? Какая непостижимая связь таится между нами? Что глядишь ты такъ, и зачѣмъ все, что ни есть въ тебѣ, обратило на меня полныя ожиданія очи?»

V

თ. ილია ჭავჭავაძე, როგორც პოეტი — მოლექსე.

„Сѣйте разумное, доброе, вѣчное, Сѣйте! Спасибо вамъ скажетъ сердечное Русскій народъ“...

ნეკრასოვი.

ჭავჭავაძის პოეტურნი ნაწარმოებნი განიყოფებიან ორ ნაწილად: ლექსებად და პროზად. პროზა ფორმით და არა

აგებულობით, ვინაიდან რომანი, მოთხრობა იგივე პოეზიაა.

პოეტურ ნაწარმოების განხილვის დროს პირველი საკითხი, რომელიც თავის თავად იბადება, არის: რამდენად მართლა „პოეტურია“ იგი ნაწარმოები? ცხადია და ძველის-ძველი ჭეშმარიტებაა, რომ პოეზიის მთავარი თვისება ლექსთა გაწყობა არ არის. ძალიან კარგის ლექსებით შეიძლება დაიწეროს პროზა. აგრეთვე ულექსოდ არიან დაწერილები უუმშვენიერესნი პოეტურნი თხზულებანი. ერთს დროს არითმეტიკას ლექსად სწერდნენ, რომ მოწაფეს ადვილად გაეზეპირებინა არითმეტიკული წესები და კანონები. რასაკვირველია, ეს პოეზიის ნაყოფი არ იყო, რაც გინდ ჰარმონიული და კონტა ლექსთა-წყობა გამოსულიყო.

პოეზია—იგივე ფილოსოფიაა, მხოლოდ გამოთქმული სურათებით და ხატებით. თვით ჭაბჭავეაძემ ასე განმბრტა 1861 წელს პოეზია. იგი არისო იდეა, გამოთქმული ხატში ანუ სურათში. მაშასადამე პირველი მოთხოვნილება პოეზიისა არის მისი სურათ-ხატობა ანუ ХУДЕЖЕСТВЕННОСТЬ, КАРТИНОСТЬ. ეს დაღეკილი და ძველის-ძველი ამბავი ჩვენში ბევრს კარგად არ ესმის. ამ გაუგებრობაზედ არის აშენებული ის მსჯელობა, რომელიც ხშირად გაუგონია ქართველის ყურს ჩვენებურ კრიტიკოსებისაგან: ილიას ლექსი მძიმეა, ნაკეთებია, ძნელად იკითხებაო და სხვა. ცხადია, რომ ამის მთქმელი აქცევს ყურადღებას ვარგებობას, ფორმას, რომელსაც პოეზიაში სულ მდაბალი და უკანასკნელი ადგილი უჭირავს. რუსთველის ლექსებიც ახლა ცოტა არ იყოს მძიმედ იკითხება; ვითომ ამიტომ მათში პოეზიამ იკლო? ყველაზედ ადვილათ იკითხება:

„უანწით ვსვამ ღვინოს
თქვენს სადღეგრძელას,

და გაუმარჯოს
ჩვენს საქართველოს!“

ანუ:

„ეჲ, შეჲ,
ძმაჲ დემეტრეჲ,
წმინდა ნინოს კარები
როგორ გადაეჲ?
ხელი შევეყავ ვანახუნე,
ისე გავტყუე... და სხვ.

ამიტომ ეს ლექსი თვალი და მარგალიტია პოეზიისა?
აკი მოგახსენეთ, პოეზიის საწყაო სურათ-ხატობაა ნა-
წარმოებისა. ამიტომაც პოეზია უმეტესად გულს ელაპარა-
კება, სწორედ ისე, როგორც ფილოსოფია ელაპარაკება უმე-
ტესად გონებას კაცისას.

ახლა ვიკითხოთ: ილია ჭავჭავაძის ნაწარმოებნი რამდენ-
ნად არიან პოეტურნი, ე. ი. რამდენად არიან იგინი სურათ-
ხატიანნი?

ეს საკითხი, ჩემო ბატონებო, ძალიან გასაგებიც არის
ყველასათვის და ძალიან ბუნდოვანი და მიუხდომელიც. ად-
ვილია იმიტომ, რომ ყოველის ქართველისათვის საექვო ამ
საკითხში არა არის-რა. მას არა ერთხელ გადუკითხავს ილია
ჭავჭავაძის პოეტურნი თხზულებანი და არა ერთხელ დამტ-
კბარა მათი. საბუთი ხელთ უპყრია და საგანიც ცხადი ჰგო-
ნია. ძნელია პასუხი მაშინ, როდესაც დანით ყელში მოვად-
გებიან და მოგთხოვენ განმარტებას, თუ რად და რისთვის
მიგაჩნიათ ეს თუ ის ნაწარმოები პოეტურად. მეორე შემთ-
ხვევაში თქვენგან თხოულობენ საბუთებად არა პირად ნაგ-
რძნობ შთაბეჭდილებას, არამედ თეორიას პოეზიისას, მისს
კანონებს და მას, თუ ამა თუ იმ თხზულებაში რამდენად

არიან დაცულნი უკვდავნი კანონნი სიმშვენიერისა. მოკლედ რომ ვსთქვათ, თქვენა გთხოვენ ესტეტიკურს კრიტიკას.

ესტეტიკური კრიტიკა ორნაირია: მეტაფიზიკური და მეცნიერული. ჩვენში თუ ვისმეს რამე დაუწერია ესტეტიკაზედ, ის უეჭველად ყოფილა თვალგაბნეული მიმდევარი მეტაფიზიკურის მოძღვრებისა, რომელსაც საძირკველი ჩაუყარა ძველმა ფილოსოფოსმა არისტოტელმა თავისს „პოეტიკაში“. არისტოტელმა შეადგინა რეცეპტი, ანუ კანონები ხელოვნურის ნაწარმოებისა. რაკი რეცეპტი იბოვებს, ადვილი გახდა ესტეტიკური კრიტიკა. აიღებდნენ ახალს ხელოვნურ ნაწარმოებს და შეადარებდნენ არისტოტელის „კანონებს“: თუ მიუდგებოდა, — აღიარებდნენ, რომ ახალი ნაწარმოები პოეტურია, ხელოვნურია; თუ არა და შეაჩვენებდნენ. საზოგადოება რომ აღტაცებაში მოსულიყო ახალის თხზულებით, მისი გავლენა, როგორც პოეტურის შრომისა, ყველასთვის და ყველგან რომ უეჭველი ყოფილიყო, მაინც მეტაფიზიკნი-ესტეტიკოსები გაიძახოდნენ: მასში არ არიან დაცულნი კანონები „მშვენიერებისა“, მაშასადამე... და სხვა.

ასეთს შეხედულობას ესტეტიკურ კრიტიკაზედ ბოლოს სხვებმაც კვერი დაუკრეს და მეტაფიზიკური ესტეტიკა გამეფდა. გამოსჭრეს ერთხელ და სამუდამოდ ადლი, ზომა პოეზიისა და მითი ზომავდნენ და აფასებდნენ ყოველ ახალ ნაწარმოებს. ყოველივე ესე თითქოს ძალიანაც ჭკვას ახლო იყო. მართლაც და რა მოსაფიქრია, რომ „მშვენიერებას“ თავისი კანონები არა ჰქონდეს? და თუ აქვს, აგერ იგინი გამოიკვლიეს ფილოსოფოსებმა, დიდმა პოეტებმა, ჩამოასხეს ყალიბი პოეზიის და ხელოვნების საზომად, და ჰზომავენ კიდევაც „ნაფიცი კრიტიკოსები“ ამ ყალიბით. ერთმა ჩვენებურმა ჯენტლმენმა კრიტიკოსმა ამას წინაღ სთქვა, მაგალითებრ, რომ №-ის პიესას კოლიზია აკლიაო. ეს კოლიზია-ს

კანონი დიდმა არისტოტელმა გამოიკვლივა და აბა, მაშასადამე, რა სათქმელია იგი ნაწარმოები, რომელიც არისტოტელის რეცეპტს არ უდგება და ის წყეული КОЛЛИЗИЯ აკლია. მეტაფიზიკურ ესტეტიკის ამჟამად, მოგახსენებთ, სხვას აღარას დაგიდევთ. ზეგავლენა საზოგადოებაზედ პიესისა, გრძობანი, აღძრულნი მის მიერ, ესე ყოველი სისულელეა: საქმე КОЛЛИЗИЯ-აა, ასე სთქვა არისტოტელმაო.

დიდი ავტორიტეტები არიან არისტოტელიც და სხვებიც, მაგრამ საღი ქკუა ვერ შეურიგდა მათ მოძღვრებას. ამიტომაც არც ერთი ქეშმარიტი და ნიჭიერი კრიტიკოსი არ წაჰყოფდა ხოლმე თავს მეტაფიზიკურ ესტეტიკაში და ცდილობდნენ მალე გამოსულიყვნენ წმინდა ჰაერზედ, თავისუფლად ამოესუნთქათ, განთავისუფლებულთ ესტეტიკურ კრიტიკის ქსელიდგან. გაიხსენეთ ამის საბუთად დობროლი-უბოვი, ბელინსკი უკანასკნელ პერიოდში, ნ. ნიკოლაძე ჩვენში.

წინადგრძობა ნიჭიერ კრიტიკოსებისა ასრულდა და მეტაფიზიკურს ესტეტიკას კისერი მოსტება ჰოზიტევირმა, ანუ მეცნიერულმა ესტეტიკამ.

უმთავრესი აზრი მეტაფიზიკურ ესტეტიკისა არის: ხელოვნებითი ნაწარმოები თავის-თავად უნდა იყოს სრული და მშვენიერი, მიუხედავად იმისა, თუ რა შთაბეჭდილებას ახდენს იგი მკითხველზედ ანუ მაყურებელზედ, ვინაიდან იგი შთაბეჭდილება შეიძლება იყოს შემთხვევითი და გამოწვეული სხვა გარეშე მიზეზებისაგან. მეცნიერულმა-ესტეტიკამ სულ სხვა მხრიდგან შეჰხედა საგანს; იგი ამბობს: ხელოვნებითი ნაწარმოები ძნელია წარმოსადგენადაც-კი გარეშე მკითხველისა, მაყურებლისა ანუ მსმენელისა. აღამიანი და მისი შთაბეჭდილება, — აი აღლი ხელოვნების დასაფასებლად. მოსწონს ხალხს ხელოვნებითი ნაწარმოები, აღტაცე-

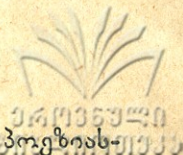
ბაშია მისგან, —ეს უტყუარი ნიშანია ნაწარმოების ნიმუშებისა“ ესტეტიკის მხრით. ისიც, რასაკვირველია, სათქმელია, რომ მთელი ხალხის აზრის შეკრება ძნელია. ამიტომ საკმარისია მივმართოთ ერთს კაცს, მხოლოდ კაცს ნორმალურს, არა-ავადმყოფს, არა სულელს, არა გენიოსს, არამედ საშუალო ყალიბის კაცს და გავშინჯოთ მაზედ ზეგავლენა ხელოვნურის ნაწარმოებისა. ცდამ და დაკვირვებამ დაამტკიცა, რომ ასეთს კაცებზედ ხელოვნური ნაწარმოები ერთგვარ შთაბეჭდილებას ახდენს. მაშასადამე გრძნობა და შთაბეჭდილება ასეთის საშუალო ყალიბის კაცისა არის უტყუარი და ჭეშმარიტი საზომი ესტეტიკურ კრიტიკისა. აქ მხოლოდ ისდა უნდა დავმატოს, რომ იგი საშუალო კაცი უნდა იყვეს შვილი თავის დროისა, შეეფერებოდეს განათლებას თავის დროისას.

ამ საზომითა და ადლით გავშინჯოთ თ. ილია ჭავჭავაძის პოეტურნი ნაწარმოებნი და ვსთქვათ, რამდენად არიან იგინი სურათ-ხატოვანნი, „მშვენიერნი“ ესტეტიკურად.

ჭავჭავაძემ თავისი ლიტერატურულ მოღვაწეობის პირველი ხანა უმთავრესად პოეზიას შესწირა. სახელი და დიდება ჩვენში ჭ—ძემ პოეზიით მოიხვეჭა. მაშასადამე, უმრავლესობა „საშუალო კაცებისა“ აღტაცებული იყო მისის ლექსებითა და მოთხრობებით... და მაშასადამე იგი ლექსები—მოთხრობები არიან უმაღლესად პოეტურნი, მშვენიერნი, თუნდ რომ ზოგან კოლიზია არ იყოს.

იტყვიან ხოლმე, ჭა—ძის ლექსი პოეზიით-კი არ მოქმედობს ხალხზედ, არამედ მალაღის აზრებითა და შინაარსითაო. ამის მთქმელს, მკითხველო, ნუ შეგეშინდება და პირდაპირ უთხარი, რომ მას არაფერი არ გაეგება პოეზიაში.

ლექსი, მოთხრობა, რომანი, რომელიც აშენებულია ტენდენციასზედ, სწავლა-მოძღვრებაზედ, თუ გინდ მთელის

ქვეყნის ფილოსოფია იყოს შიგ მოთავსებული და პოეზიას-
კი მოკლებულია, არა ღირს არც გროშათ, როგორც ხე-
ლოვნების ნაწარმოები. იგი ვერ გაიკვლევს მის ღღეში გზას
ადამიანის გულისკენ, ვერ გაათბობს მას, ვერ აათრთოლებს,—
ეს პოეზიის მადლია და არა ბრძნულ აზრებისა.

მითხარით, რა ემართება „საშუალო ქართველის“ გულს,
როდესაც იგი კითხულობს „დიმიტრი თავ-დადებულს“, „ელე-
გიას“, „განდევილს“, „აჩრდილს“. იგი გული ხან იტანჯე-
ბა, ხან ხარობს, ხან იცინის, ხან სტირის, იგი გული ბუ-
ღეში ველარა ღვება, ველარ მოთავსებულა, იგი იწევს გარეთ
სამოქმედოდ „სიკეთისა“ და „სიმშვენიერის“ სახელით... და
აი უტყუარი ატტესტატიც უტყუარის და მალალის პოეზი-
ისა. დიახ, ქ—ძე, როგორც პოეტი, უდიდესი მხატვარია
(художникъ) და ამან და მხოლოდ ამან მოუპოვა მას ჩვე-
ნი სახელი დიდის პოეტისა.

დიახ, დროა შერცხვეს მას, ვინც ფიქრობს, რომ
ილია ჭავჭავაძის ლექსები „ნაკეთებია“, „ძალათ დაწერი-
ლია“-ო. ნაძალადევი ნაძალადევადვე დარჩება და პოეტის
სახელს ვერვის მოუხვეჭს. მაგალითები მრავალია. ცხონებუ-
ლი ივ. კერესელიძე „აკეთებდა“ ლექსებს, ხშირად ძალიან
დიდ აზრებსაც ჩასდებდა ხოლმე მათში. „მამულო საყვარე-
ლო“, „ძმობა-ერთობა“, „მომის შველა“, „გაჭირებულის
ხსნა“ და სხვა ამისთანა ტემები უცხონი არ იყვნენ მისის
მუზისა. ლექსებსაც კარგად გააწყობდა ხოლმე, ძალიან მსუ-
ბუქად და ადვილადაც სწერდა, მაგრამ... ჩავიდა იგი საფ-
ლავს და ჩაჰყვა თან თავისი პოეზიაც. ილ. ჭავჭავაძის პოე-
ზია «ПРОЙДЕТЬ ВЪКОВЪ ЗАВИСТЛИВУЮ ДАЛЬ» და ეს ხვედ-
რია მხოლოდ დიდებულის პოეტისა.

კიდევ ვიტყვით: მსუბუქად წერა, დიდი აზრები, სამშო-
ბლოს წინ პრანჭვა-გრეხა ვერ აქცევენ პროზას პოეზიად.

ავილოთ თუნდა ნიმუშად ერთის ჩვენის ვითომ-პოეტის მსუბუქი და აზრიანი ლექსი:

„მიუჯანს სამშობლო,

მიუჯანს მამული,

მინდა გუშკელა,

აწა მაქვს ფული!“

ამ უნიკობის წაკითხვაზედ განა ზიზღის მეტს ავტორისადმი სხვას რასმეს იგრძნობთ. განა არ იტყვით: აფსუს წმინდა სიტყვებო: „სამშობლო“, „მამული“, „შველა“, რა უწმინდურის ხელში ჩაეარდნილხართო. ეს იმიტომ ხდება, რომ პოეზიასა და ამ ლექს შორის იმოდენა მანძილია, როგორც დედამიწიდან მზემდე.

პოეზია ისეთი მადლია, რომ იგი არც დაიმალება, სადაც იგი ქეშმარიტად გახლავს და არც გამოჩნდება, სადაც იგი არ არის. მსოფლიო ლიტერატურამ არ იცის კაცი, რომელიც პოეტი არა ყოფილიყოს და პოეტის სახელი-კი მოეხვეჭოს.

შეიძლება მკითხველმა მკითხოს: ეს ყველა კარგია, რასაც ამბობთ, მაგრამ აქ რა მოსატანიაო? ვინ არა ვართ დარწმუნებული, რომ ილია ჭავჭავაძე უპირველესად დიდებული პოეტიაო. საბუთიანი საყვედურია. ყველა ჰგრძნობს ამას, მეც თქვენ შორის ხოლოდ გრძნობა ერთი საქმეა და დასაბუთება ამ გრძნობისა — მეორე. მე ვეცადე დამესაბუთებინა ის, რასაც, რასაკვირველია, თქვენც და მეც დიდი ხანია ვგრძნობთ. მთავარი აზრი ჩვენის წერილისა თავიდან ბოლომდე მხოლოდ ეს არის: მივცეთ ანგარიში ჩვენს თავს მასში, თუ რად მიგვაჩნია ილია ჭავჭავაძე დიდებულ კაცად.

პოეზიის ერთს დარგში — მოლექსეობაში ილია ჭავჭავაძეს წინაც გვევანდნენ ნიჭიერი მწერალნი, მასთანაც გამო-

ვიდნენ საასპარეზოდ და შემდეგ შიაც გაჩნდნენ. მკითხველი მიხვედრილია, რომ ჩვენ სახეში გვეყვანან ნიკოლოზ ბარათაშვილი, გრიგოლ ორბელიანი, ალ. ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი. თავ. ილია ჭავჭავაძე ამ პოეტებთან ერთად შეადგენს უუძვირფასეს თაიგულს პოეზიისას; ქართველობა მათში ვერც ერთს ვერ გამოაჩჩევს, ყველანი მისთვის ერთნაირად ძვირფასნი და საყვარელნი არიან. აქ უხდება ძალიან ჩინებული ქართული ანდაზა: რომელი თითიც უნდა მოვიტყრა, ერთნაირად მეტკინებაო. პოეტური ნიჭი ამათთვის უხვად მიუცია გამჩენს. ხოლო განსხვავდებიან იგინი თავიანთ მუშების ფიზიონომიით. გრიგოლ ორბელიანი და ალ. ჭავჭავაძე, მაგალითებრ, უფრო ჩაითვლებიან მსახურებად „წმინდა ხელოვნებისა“. „დღიური ვარამი“ და სამოქალაქო მოტივები ნაკლებად იქცევენ მათს ყურადღებას. ნიკოლოზ ბარათაშვილი დიდი პოეტია, მხოლოდ ერთ-მხრივობა ეტყობა. მისი მუზა სტირის, კენესის. მხიარული მოტივი არ იცის მან. ილია ჭავჭავაძის მუზა ისე ღრმად ვერ ჩაფრინდება კაცის გულში, როგორც ბარათაშვილისა; ნაცვლად ამისა განიერ გზას გაიტანს. ერთი თუ სიღრმით დაჰკრავს, მეორე სიგანით, ფრთა-გაშლილობით. ნ. ბარათაშვილის მუზა დაგწვავთ, ჯვარს გაცვამთ და დაგტოვებთ ისე. ილია ჭავჭავაძის მუზა-კი იმედსაც გაგიღვიძებთ და იმედი ხომ მოგეხსენებათ, რა დიდი ნუგეშია კაცისა. ნ. ბარათაშვილი პესნიმისტია, სანუგეშოს ვერას ჰხედავს გარშემო. ილ. ჭავჭავაძის მუზას ხან თუ პესნიმიში შეიპყრობს, ხან ოპტიმიზმიც ესტუმრება ხოლმე. ტემების სიმრავლით და მრავალ-ფეროვნობით ილია ჭავჭავაძე მაღლა დგას ბარათაშვილზედ, მხოლოდ მისს ლექს არ ძალუძს ისე ღრმად ჩასვლა კაცის გულში, როგორც პირველისას.

მუზა აკაკი წერეთლისა იბრძვის ერის კეთილდღეობის-

თვის, იბრძვის, როგორც მხედარი, შეიარაღებული ნამდვილი
ლის იარაღით, თოფ-ხანჯლით; მუზა ქავჭავაძისა იარაღად
ხმარობს ჰუმანიზმს, სიყვარულს. საქართველოს წარსულში
აკაკის მუზა ეძებს ჩვენს გამარჯვებას, გმირობას თოფ-იარა-
ღით, ვაჟკაცობით („თორნიკე ერისთავი“). ილიას მუზა
შლის, ატრიალებს ჩვენს მატთან და ჰპოვებს ისეთს მაგა-
ლითებს გმირობისას, სადაც ხმაღს პირველობა სულისთვის
გადუცია. დიმიტრი თავდადებულიც გმირია, როგორც თორ-
ნიკე ერისთავი. მხოლოდ ერთია გმირი სულისა, მეორე ხო-
რცისა. ერთის წინაშე მუხლს ვიდრეკთ იმიტომ, რომ მან
გვაჩვენა მაგალითი სულის ვაჟკაცობისა, მეორემ გულისა და
მკლავისა. ილიას მუზას სძაგს იარაღი, სისხლის ღვრა, შფო-
თი. მისი საგანია: ჰუმანიზმი, თავდადება, თავის შეწირვა
მოყვასისადმი, სიყვარული, განსპეტაკება ადამიანისა სუ-
ლიერად. აი იდეალი ქ—ძის მუზისა:

„ჩვენ უნდა ვსდიოთ ესა სხვა ვარსკვლავს,
ჩვენ უნდა ჩვენი ვშვათ მულობადი,
ჩვენ უნდა მივცეთ მომავალი ხალხს“.

რა გზით და რა საშუალებით? ამის პასუხსაც იძლევა:

„აქ არის, დედავ, შენი მაღალი
დანიშნულება და წმინდა ვაღი!
აღზარდე შვილი, მიეც ძალა სულს,
საზრდოდ ხმარობდე ქრისტესა მტნებას,
შთაგონებდე კაცთა სიყვარულს,
ძმობას, ერთობას, თავისუფლებას. —
რომ სიკეთისთვის გუდი უთრთედეს
და მომავლისთვის ბედთანა ბრძოდეს...“
დედავ! ისმინე ქართველის ვედრება:
ისე აღზარდე შენ შვილის სული,

რომ წინ გაუძღვეს ჭეშმარიტება,

უკან ჭრჩხეს კვალი განათლებული“✓

ილიას მუზა ცდილობს ყველგან ჰარმონია და სიყვარული შეიტანოს: ერთა შორის, წოდებათა შორის. იგი ყველგან და ყოველთვის უპირველესად ეძებს „კაცს“, რომელსაც არ ეუკადრისების „ადამიანის“ სახელის ტარება. კაცური კაცობა, ადამიანობა უპირველესად, — აი იმისი იდეალი.

მაშვრალნი და ჩაგრულნი ილია ჭავჭავაძის მუზაში ჰპოვებენ დიდებულს ქომავს. არ არის მდგომარეობა, არ არის გარემოება, სადაც ჭ—ძის მუზამ ადამიანში „კაცი“ არა ჰპოვოს, ღვთაებრივი მხარე ადამიანობისა.

იგი პოეტია ჩაგრულთა და მაშვრალთა სიმართლისათვის. სამშობლო ის ცენტრალური ადგილია, რომლის გარშემო ტრიალებს მისი მუზა. „მამულს საყვარელს“ შეუძლიან თამამად სთქვას, რომ ილია ჭავჭავაძე ორმოცის წლის განმავლობაში სდგას მისის ინტერესების დარაჯად პოეზიისა და პუბლიცისტიკის იარაღით ხელში. მისის ინტერესებისათვის მას ხშირად განუწირავს მეგობრობა, ამხანაგობა, პირადი მოსვენება. არ არის მისთვის საგანი უმაღლესი გარეშე სამშობლოსი.

VI

თ. ილია ჭავჭავაძე, როგორც ბელეტრისტი.

„Если бы мы предложили назвать самый приятный подарок, какой XIX вѣкъ оставить нашему далекому потомству, я назвал бы „романъ“.

Меньшиковъ.

ბელეტრისტიკა იმ სახისა და შინაარსისა, როგორიც დღეს ცნობილია განათლებულს ევროპაში, ჭავჭავაძემდის

ჩვენში ჯერ არ იყო. ჩვენი ლიტერატორები უფრო მოკლებულნი
სეობდნენ. ბელეტრისტიკული მასალა „ცისკრისა“ სულ ნა-
თარგმნი იყო. არდაზიანი და რჩეულოვი იყვნენ პირველი
ავტორები, რომელთაც ორიგინალური მოთხრობები დასწე-
რეს; გარნა ესენი უფრო ჩაითვლებიან წინამორბედ ნიშნე-
ბად, რომ ორგინალი და მძლავრი ბელეტრისტიკული ნიჭი
უნდა გაჩენილიყო ჩვენშიაც, ვიდრე დამაარსებლად ჩვენში
რომანისა. ჭეშმარიტ დამაარსებლად რომელისამე მიმართუ-
ლებისა ლიტერატურაში ის ითვლება, რომელიც დიდის
ენერგიით გაიტანს ახალს კვალს და შევქმნის ისეთს ნაწარ-
მოებს, რომელიც ავტორზედ ბევრით დიდხანს იცოცხლებს.
რჩეულოვისა და არდაზიანის სახელები მკრთალია ერთობ
ქავჭავაძის სახელთან და მათი მოთხრობებიც ერთის გარდა
(„მეჯღანუაშვილი“) დავიწყებას მიეცნენ. „კაცია ადამიან-
ზედ“, „გლახის ნაამბობზედ“, „ოთარაანთ ქვრივზედ“ ეს,
რასაკვირველია, არ ითქმის. იგინი დღესაც იმ წარბეჭდვის
ინტერესით იკითხებიან, როგორც ახლად დაწერილები. ჩვენ
ვერ წარმოგვიდგენია ის დრო, შორს მომავალშიაც, როდესაც
ეს მოთხრობები დაძველდებიან და ინტერესს დაჰკარ-
გავენ. ეხლა კი უნდა ითქვას, რომ ორმოცის წლის მან-
ძილზედ ქართულმა ლიტერატურამ მათზე უკეთესი არა
იციის-რა.

ილია ქავჭავაძე ჩვენში უნდა ჩაითვალოს მამად ბელე-
ტრისტიკისა რეალურის სკოლისა, როგორც გოგოლი ითვ-
ლება მამად რუსულ მოთხრობისა. ილია ქავჭავაძემ პირ-
ველმა გაუკეთა ჩვენში სახელი და მისცა მნიშვნელობა პრო-
ზას, პირველმა დაუმტკიცა ქართველობას, რომ პოეზია და
ხელოვნება მართო ლექსით არ ლაპარაკობს. ქ-ძის მოთხ-
რობებით ქართულმა მწერლობამ მართლაც კარგი მოთხრობები
კი არ შეიძინა; არა, მათი მნიშვნელობა ბევრით ამაზედ ზე-

ვით მიდის: ჩვენმა ლიტერატურამ შეიძინა მათში „ქართული“ მოთხრობა, ორიგინალი, ნაყოფი ქართულის ფიქრისა, ქართველების ცხოვრებიდან ამოდებული.

ილია ჭავჭავაძე, როგორც ბელეტრისტი, ავიდა ხელოვნების იმ სიმაღლეზედ, რომელზედაც იდგნენ პირველი მისი მასწავლებლები: გოგოლი, ტურგენევი, ნეკრასოვი, პუშკინი, ლერმონტოვი. არც ერთს ამათგანს ჭავჭავაძემ არ მიჰბაძა და თვალეზ-ახვეული არ გაჰყვა, მაგრამ ყოველის მათგანის კარგი კი მიიღო და განახორციელა ქართულ ნიადაგზედ. იუმორი მისის ნაწერებისა, რომელიც მკითხველს ცალი თვლით ატირებს და მეორეთი აცინებს, მოგაგონებენ ნიკოლოზ ვასილის-ძე გოგოლს. ჰუმანიზმი და სოციალურნი მისწრაფებანი მისის ნაწერებისა გაგახსენებენ დაუვიწყარს ნეკრასოვს. ის ალერსი და სიყვარული, რომლითაც ეპყრობა ჭავჭავაძე ყოველ თავისს გმირს, პოეტური გარემოცულობა გმირებისა, გაგონებენ ტურგენიევს. თ. ილია ჭავჭავაძე—ბელეტრისტი მომხიბლავია მკითხველისა: ავიწყებს მას თავისს თავს, გაიტაცებს მისს ფიქრს, გონებას იმ სფერაში, იმ ცხოვრებაში, რომელსაც ის ჰხატავს. ჰხედავთ ამ ცხოვრებაში რაღაც მშობლიურს, ახლო ნახულს. წაიკითხავთ მისს მოთხრობას და იგრძნობთ, რომ ავტორმა თქვენ რაღაც ახალი სიტყვა გათხრათ, რაღაც ახალი გრძნობა გაგიღვიძათ. ეს გრძნობა არის სიბრალული ჩაგრულისადმი, ზიზღი მჩაგვრელსადმი, სურვილი ცხოვრების გაუმჯობესობისა და მაშვრალთ შველისა და დახმარებისა. სწორედ აქ არის მნიშვნელობაც პოეზიისა. სწორედ ეს გრძნობანიც შეადგენენ თამასუქს პოეტის დიდის ნიჭიერებისას და მისის ნაწარმოების მხატვრობისას (художественности)

ცოცხალ კაცს ცხოვრებაში მტერი არ გამოეყვება. და თუ იგი კაცი დიდ-ბუნებოვანია, დიდის გავლენისა და საქმისა, მაშინ მტრებუც მრავლობენ და მრავლობს მეტადრე სიმძაფრე მათის ღვარძლისა და კბილთა კრაჭუნისა. მხო-

ლოდ უმნიშვნელო, უპიროვნო კაცია ყველასთან კარგ განწყობაში და ყველას მეგობრად ითვლება. მტრობას კიდევ „მტრობა“ იმიტომ ჰქვია, რომ იგი მოკლებულია მადლს სიმაღლისას, მიუდგომელ მსჯავრს. მტრობა არ მოერიდება თვისთა ღვარძლიან გულის ნადებთა მისაღწევად „თეთრი“ აღიაროს „შავად“, „ღამე“ — „ღღეთ“, „ნათელი“ — სიბნელედ.

ორმოცის წლის განმავლობაში ილია ჰავჯავაძეს ბევრჯელ, ძალიან ბევრჯელ მისდგომია კარს მსჯავრი „შური-სა“, მტრობისა. ბევრი ცილი დაუწამებიათ მისთვის... მხოლოდ ერთი რამ ვერ უარ ჰყო თვით გააფთრებულმა და გამაგებულმა ბოროტებამაც: არ ვის მათში არ მოუტრიალდა ენა ეთქვა, ილია ჰავჯავაძე დიდი პოეტი და დიდი ბელეტრისტი არ არისო.

მაპატივეთ და ერთს ამის ნიმუშს მოვახსენებთ. ჩვენ წინა დევს ამ ჟამად პაწია ბროშურა: „კრიტიკული განხილვა „ოთარაანთ ქვრივისა“, დაწერილი ბ. დავით სოსლანის მიერ. დავით სოსლანი სწერს ილია ჰავჯავაძეზედ! მიხვედრილი ხართ, რასაკვირველია, უკვე, თუ რა ტონით და განზრახვით იქნება დაწერილი ეს კრიტიკა. მაგრამ მიუხედავად წინად განზრახვისა და „ერთგვარის სურვილისა“, ავტორი დავით სოსლანი იძულებულია... ძალიან არ უნდა და არც ეპიტნავება. მაგრამ იძულებულია, ვამბობთ, შემდეგის სიტყვებით მოიხსენოს ქ—ძის ნიჭიერება:

„ბედნიერია ის ერი, რომელსაც ილია ჰავჯავაძისთანა ზეგარდმო ნიჭით მიმადლებული მწერალი ჰყავს და არა ნაკლებ ბედნიერია ის მწერალიც, ვისთვისაც ბუნებითს ნიჭს და გარეგან მდგომარეობას სრულის თანხმობით ხელი შეუწყვიათ და გზა წაუმართავთ“.

„ბ. ილია ჰავჯავაძე ითვლება ქართველთ საზოგადოე-

ზის „სულის კვეთების“ გამომხატველად, მის მესაიდუმლოედ და ქეჩად ყველა საზოგადო საქმეში, ამისთანა კაცის სიტყვა იმერული აბაზი არ გახლავთ საზოგადოებისათვის. მისი სიტყვა უკანასკნელია და წყრულის გულის მალამოა საზოგადოებისათვის“.

ქეშმარიტი დიდ-ბუნებოვანი ადამიანიც ამაზედ მეტს სასწაულს ვეღარ მოახდენს. მხოლოდ დიდ ნიჭიერებას, მხოლოდ უდიდესს ტალანტს ძალუძს მოხაროს თვით მტერი, მოღრიკოს მისი მწარე ენა და ქებათა-ქება შეასხმევინოს თვისის ნიჭიერებისათვის.

მომავალი ისტორიკოსი ჩვენის ლიტერატურისა აღნიშნავს ქავჭავაძის მოღვაწეობაში ერთს დიდს ღირსებასაც. ეს არის მისი სამსახური ქართულის ენისადმი. მან განასპეტაკა და გაწმინდა ქართული ენა ერთის მხრივ ძველის სხოლასტიკურ მწერლების „უბრჯგუებისაგან“ და ჭორეს მხრივ იმ სიტყვებისა და კილოსაგან, რომელიც შემოეტანათ ქართულში უვიც ლიტერატორებს. ილია ქავჭავაძემდის „ცისკრის“ მწერლები ხმარობდნენ ასეთ სიტყვებს, როგორც „ოსტროვი“, „ლინია“, ვითარცა ნამდვილ ქართულს. მისთა თხზულებათა განხილვა ამ მხრივ გვიჩვენებს, რომ ილიამ დიდი შრომა დადო ენის შესწავლაში. მისს პირველ ნაწერებს შიგ და შიგ ეტყობა უსწორ-მასწორობა და არა ქართული კილო. ეს მის დროინდელმა კრიტიკამ აღნიშნა და კ—მაც ზოგიერთი მისი შენიშვნები საბუთიანად სცნო. ყოველ ახალ მისს თხზულებაში ენა იცვლებოდა და უკეთესდებოდა. ასე იზრდებოდა და მატულობდა სიმართლე, სისპეტაკე და სიქართულე მისის ენისა. ბოლოს იგი ავიდა „ოთარაანთ ქვრივში“ იმ სიმალლემდე, სადამდინაც რუსთველის შემდეგ იგი (ენა) აღარ ასულა. „ოთარაანთ ქვრივი“ უდიდესი კლასიკური თხზულებაა ენის მხრივ. ხშირად გაის-

მის ჩივილი და სამდურავი, რომ ქართულის ენის სიძარცვის გამო ძნელია სამეცნიერო და საფილოსოფიო წერილების წერა ქართულადაო. ილია ჭავჭავაძემ დაამტკიცა სიტყუე ამ აზრისა. არ არის იდეა, აზრი, რომლის გამოსათქმელადაც ქართულში სიტყვა და სურათი ანუ ხატი არ ეპოვოს. გადაჭარბებულს არას ვიტყვით, რო აღვიაროთ, რომ ილია ჭავჭავაძემ შექმნა ახალი ქართული ენა, სწორედ ისე, როგორც დიდმა პუშკინმა შექმნა ახალი რუსული ენა.

დავასრულებთ ამ „თავს“ იმითი, რომ ერთხელ კიდევ ვიტყვით: ილია ჭავჭავაძე იყო და არის უპირველეს ყოვლისა დიდებული „მამულის შვილი“. როგორც პოეტი ის ადვილად გახდებოდა მსახურად და ქურუმად „წმიდის ხელოვნებისა“. ამ გზით არ იფიქროთ, რომ სახელის მოხვეჭა შეუძლებელი იყოს. უდიდეს შექსპირს და გეტეს ბევრი სთვლის დღესაც „მხატვრებად-მხატვრობისათვის“, პოეტებად — ხელოვნებისათვის. მაგრამ ამ სფეროში ილია ჭავჭავაძე ვიწროობას ჰგრძნობდა. სამშობლოს მდგომარეობა მოითხოვდა „შვიარადებულს მეომარს“ და არა მომღერალს ანუ მგალობელს, რაგინდ ციური ჰანგები ემღერა მას. ილია ჭავჭავაძეს შეეძლო გამხდარიყო მსახური „წმინდის მეცნიერებისა“ და ამ გზითაც დიდი სახელი მოეხვეჭა, თუ კი მას სახელისთვის მხოლოდ სწადებოდა მოღვაწეობა. მაგალითებიც თვალწინა გვაქვს. დიდია სახელი დღეს ჩვენის თანამემამულის თ. თარხნიშვილისა პეტერბურგში. ყოველი ქართველი მისს გახსენებაზედ უნებლიედ რაღაც სიამაყეს იგრძნობს.. მაგრამ... ამით დასრულდებ. ყოველი მოლოდინი.

ჩვენ კი გვჭიროდა აქამდის და გვჭირია დღესაც წინამძღვარი ეროვნულ წარმატებისა, ეროვნულ პროგრესისა.

ეს საქმე ითხოვს მოღვაწისაგან დიდს ნიჭიერებას, მრავალფეროვან განათლებას, დიდს გრძნობას, დიდს სიმტკიცეს

ხასიათისას, დიდს ზნეობრივ სისპეტაკეს და უზაკველობას, დიდს სიყვარულს მოძმისადმი, ქართველისადმი, განურჩევლად წოდებისა და ჩამომავლობისა... და ესე ყოველივე ქართველობამ ჰპოვა იმ კაცში, რომლის იუბილეისაც მალე ილღესასწაულებს. აქ ძალა-უნებურად გაგვახსენდა ნეკრასოვის ლექსი:

«Природа мать,
Кокда бѣ такихъ людей
Ты не посылала миру,
Заглохла бѣ нива жизни!»

ორმოცი წელიწადია, რაც ილია ჭავჭავაძე ჰპატრონობს, ჰყარაულობს ქართველობის ინტერესებს, მისს აწმყოსა და წარსულს. ამ ხნის განმავლობაში ჭავჭავაძეს ჩვენ ვხედავთ ხან პოეტად—მოლექსედ, ხან ბელეტრისტად, ხან ისტორიკოსად, ხან ფინანსისტად. მისი ნაწერები დროისა და ჟამის ვითარებით იყო გამოწვეული. მოიგონეთ რანაირად ზურგზედ ბოლი აადინა ვიღაც „ნარ-დონს“, რომელმაც ინება ჩვენის წარსულის უკადრისად მოხსენება.

მოიგონეთ, რამდენი პირადი მტრები გაიჩინა ამ ხასიათის მოღვაწეობით ილია ჭავჭავაძემ, მაგრამ...

„მტერი რა მტერი“, ოდეს იგი დარწმუნებულია, რომ ქვეყნის სამსახური ამას მოითხოვს მისგან.

„დიდებული მოქალაქე (Гражданинъ) თავის ქვეყნისა მე-XIX საუკუნეში“, —აი ჩვენის ფიქრით შესაფერი და სავსებით აღმნიშვნელი სიტყვები ილია ჭავჭავაძის მოღვაწეობისა. დანარჩენს ყოველივეს თვით იგივე სიტყვები შეიცავენ.

გვაქვს საბუთი სიამაყისა.

რაც კაცის გონებამ გაიღვიძა და აზროვნება დაიწყო, მას აქეთია არ აძლევს მოსვენებას ეს საკითხი: რა ჰბადებს კაცში ნიქს, რათ არის, რომ ერთი კაცი ისეთის ძლიერის ნიქისაა და მეორე კი, მისი მეზობელი გონების გლახა. ჩვეულებრივი ჩვენი საუბარი: „ზეგარდმო მადლით ცხებული“, „ზე-ჩაგონებული“, „ბუნებამ დააჯილდოვა“ და სხვა ამისთანები, რასაკვირველია, ცარიელი სიტყვებია, სიტყვის ბანზედ აგდებაა, ანუ საბუთია იმისი, რომ მოქმელს თვით არ ესმის მნიშვნელობა თავისის სიტყვებისა. ოთხასის წლის წინად ქრისტეს დაბადებამდე ფილოსოფოსი პლატონი ჩაუკვირდა ამ საგანს და ის დაასკვნა, რომ აზრები, იდეები კაცს დაბადებიდგანვე თან დაჰყვებიან ხოლმეო; როგორც თესლია ჩამალული მარცვალში, ისე აზრები ბავშვის სულში. მერე ეს თესლი გაიფურჩნება და ნაყოფს გამოიღებსო. ესევე გაიმეორა დეკარტმა მე-XVI საუკუნეში.

აი სწორედ ამ შეხედულებაზეა აშენებული ჩვენი ყოველ-დღიური ფრაზაც: „ზეგარდმო მადლით ცხებული“. ეს ამტკიცებს, რომ ჩვენი შეხედულება ნიქზედ ძველის-ძველია. ახლა ასე არ უყურებს მეცნიერება ამ საგანს. ჯერ ისევ მე-XVII საუკუნეში ინგლისელმა ექიმმა-ფილოსოფოსმა ჯონლოკკმა გამოაცხადა, რომ აზრები და იდეები თან-კი არ დაჰყვებიან ადამიანს გაჩენიდამვე, არამედ მერე შეიძინებიან ხოლმეო. ადამიანის სული დაბადებისას ჰგავს სუფთა ფიცარს—*tabula rasa*,—რომელზედაც იწერება ის, რასაც შთაბეჭდილება გარემოცულ ბუნებისა და ხალხისა ეუბნებაო.

როგორც ჰხედავთ, „ზე-ჩაგონება“-ს და სხვა ამისთანა ზღაპრებს ყელსა სჭრის ეს შეხედულობა. ამ გზით იარა ჩვენს დრომდის კვლევა-ძიებამ და ძველებურ შეხედულობას

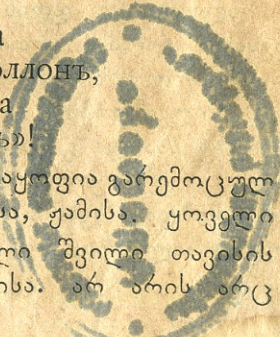

მხოლოდ ეს-ღა მოუფხვნა: ცხადია, რომ ადამიანი იბადება ასეთის თუ ისეთის მგრძნობიარე ნერვების სისტემით. რა გინდ თანაბარ პირობებში აღზარდოთ ინგლისელი ბავშვი და აფრიკის ველური ბავშვი, ძალიან მალე აღმოჩნდება მათში განსხვავება. ერთი მეორესთან შედარებით მალე და მსწრაფლ იძენს სწავლას, ცოდნას, თუმცა თავიდან, პირველად, ორივემ არა იცოდა-რა. ეს სწორედ იმიტომ, რომ პირველს, ევროპიელ ბავშვს, თან დაყოლილი აქვს მგრძნობიერი და კარგად გაწყობილი ნერვების სისტემა, მეორეს-კი არა. მაშასადამე, თვით იარაღი, ცოდნის მისაღები, შეიძლება კარგი ჰქონდეს კაცს ერთი-მეორესთან შედარებით, თორემ თანდაყოლით-კი არავის არავითარი აზრები და ნიჭიერებანი არ დაჰყვება ხოლმე.

ექსპერიმენტალურმა პსიხოლოგიამ ჩვენის დროისამ უფრო მეტი ნათელი მოჰფინა ამ საგანს. ეხლა მხოლოდ გაუნათლებელი კაცი იტყვის სერიოზულად, რომ ამა თუ იმ გვამს ზეცამ ჩაჰბერა ნიჭიერებაო; მართალია, ძალიან ჭკვიანი კაცებიც ხმარობენ „ზე-ჩაგონებას“, „ზეცა მნიშნავს“ და სხვა ამისთანებს, გარნა ეს არის მხოლოდ ძველის დროიდან დარჩენილი ტერმინოლოგია, რომლის აზრი ახლა სხვანაირია. „ზეგარდმოცხებული“ ეხლანდელის აზრით ჰნიშნავს დიდად ნიჭიერს და ჭკვიანს კაცს და არა მას, რომ მისთვის ნიჭიერება, გარეშე ამ სოფლისა, სხვას ვისმეს მიეცეს. ამ ნაირადვე მხოლოდ ძველს ტერმინოლოგიას ხმარობს პუშკინი, როდესაც სწერს:

«Пока не требует поэта
Къ священной жертвѣ Аполлонъ,
Въ заботахъ суетнаго свѣта
Онъ малодушно погружень!»

ნიჭიერება, როგორც უნიჭობაც. ნაყოფია გარემოცულ პირობებისა, ბუნებისა, ხალხისა, დროისა, ჟამისა. ყოველი კაცი სხვა არა არის-რა, თუ არ ღვიძლი შვილი თავისის დროისა, ერისა და მისის ზნე-ჩვეულებისა. არ არის არც

ნიჭი, არც უნიჭობა, არც კაცი გარეშე ამ პირობათა. არა ვინ-
რა კაცში ისეთი რამ, რაც წინად მის გარეშე არა ყოფილიყო.

მაშასადამე, ნიჭიერს კაცს ჰბადებს ერი. შესაძლებელია
განა ფიქრი, რომ შექსპირი ზულუსებში დაბადებულიყო!
ამიტომ შეჰფერის ინგლისის ერს სთქვას: აი მე რა დიდი
ერი ვარ, მე ვბადავ შექსპირს, ბაირონს. ნემენცის ერს შე-
უძლიან სთქვას: მე ვარ, რაცა ვარ, მე დავბადე გეტე, ჰეინე.

ამავე აზრით დღეს ქართველობა უპირველესად თავის
თავის ჰასაკში მოსვლას დღესასწაულობს ილია ჭავჭავაძის
იუბილეთით. დიახ, ჩვენ, ჩვენმა ნიადაგმა, ჩვენმა წარსულმა
შობეს ილია ჭავჭავაძე და ამით ჩვენ ვამაყოფთ. ჩვენ საერ-
თოდ არარანი ვიყავით, იქნება, მაგრამ ჩვენშივე გაფანტუ-
ლი იყო ჰუმანიური აზრებიც, ნაციონალურიც, მაღალი
გრძნობა მოძმის სიყვარულისაც, მაშვრალთ შველისაც. ილია
ჭავჭავაძე იმით არის დიდებული კაცი, რომ ჩვენთა გაფან-
ტულ ღირსებათა მასში ერთად მოიყარეს თავი. თვით ჩვენ
იმიტომ გვესმის იმისი მუზის ჰანგებიც, იმისი აზრებიც, იმი-
ტომ ვუსმენთ, რომ ყველა ესე ჩვენისავე ერის ნიადაგზე შე-
კრიბა მან, ყველა იმას ნათესავური კავშირ აქვს ჩვენთან.

ერთი სწავლული კაცი ამბობს, ნიჭიერება ჰგავს ფულ-
საო. როგორადაც ფული ივლის, ივლის მთელის ერის,
მთელის ხალხის ხელში და მერე ერთის კაცის, მდიდრის,
ხელში მოიყრის თავსაო, აგრეთვე მთელის ერის ნიჭიერება
ზოგჯერ ერთის კაცის არსებაში მოთავსდება ხოლმეო. იქ-
ნება ეს სწორედ ასე არ იყოს, მაგრამ ძალიან მახვილად-კი
არის ნათქვამი.

დღევანდელ დღეს, მაშასადამე, ქართველობა ორნაირად
დღესასწაულობს. ერთი რომ კეთილ-შობილობას იჩენს, რა
დღესასწაულობს თავისის საუკეთესო შვილის ორმოცის
წლის მოღვაწეობას, და მეორეც, დღესასწაულობს იმ აზრის
დამტკიცებას და განხორციელებას, რომ ჩვენი ერი ცხოველ-
ყოფელი ერი ყოფილა, უკეთუ შესძლებია ისეთის შვილე-
ბის გამოხდა, შესმენა, შეგნება და დაფასება, როგორიც
არის იუბილთარი.

中華民國
國家圖書館

